

Laikus elemek szerepe a büntető igazságszolgáltatásban

jelige: ülnök

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	4
II. Tárgyalási rendszerek és tárgyalásvezetési modellek	6
III. Az ülnöki tevékenység történeti háttere, magyarországi fejlődése	8
3.1. A laikusok bírói szervezetben való megjelenése	8
3.2. A modern igazságszolgáltatási szervezet kiépülése	8
3.3. A társasbíráskodás új formája.....	10
IV. Egyetemes kitekintés.....	11
4.1. Common law jogrendszer	11
4.1.1. Az esküdszék fejlődése az Egyesült Királyságban	11
4.1.2. Az esküdszék megjelenése és fejlődése az Amerikai Egyesült Államokban	13
4.1.3. Az egyes esküdszékek különös tekintettel az USA-ra.....	15
4.1.3.1. Vádesküdszék	15
4.1.3.2. Ítéelő esküdszék.....	15
4.2. Kontinentális rendszer	17
4.2.1. Franciaország	17
4.2.2. Spanyolország	18
4.2.3. Ausztria	19
4.2.3. Németország	20
V. Az ülnökök helyzete napjainkban Magyarországon	22
5.1. Ülnökök a büntetőeljárásban, az elsőfokú eljárás menete	22
5.2. Határozathozatal	25
VI. Az ülnök választása.....	26
6.1. Ülnök jelölése	26
6.2. Ülnökválasztás folyamata.....	27

6.3. Katonai ülnök választása	28
VII. Az ülnök jogállása	31
7.1. Jogaik.....	32
7.2. Kötelezettségeik.....	33
7.3. A Magyar Ülnöki Egyesület	34
VIII. Az ülnökökkel kapcsolatban felmerült problémák	35
IX. A laikusok testközelből.....	39
X. Összegzés	41
XI. Irodalomjegyzék.....	44

I. Bevezetés

Az igazságszolgáltatás mindig sarkalatos pontját képezi egy adott állam jogrendszerének. A bíróságok, valamint azok jogalkalmazó tevékenysége sok ember életére vannak hatással. Ezáltal felmerül a kérdés, hogy laikusok hogy vehetnék részt ebben a folyamatban. Látszólag ez a probléma messze esik a társadalom érdeklődésétől, azonban vizsgálata nem elhanyagolható.

A laikus elemek részvétele már viszonylag korán megjelent a történelemben. Ez tehát a társadalom belépését eredményezte az igazságszolgáltatásba, és kezdetben közvetítő-békéltető jellegű tevékenység volt.¹ Az ilyen fajta közbenjárás a jogrendszerek differenciálódásával és fejlődésével megmaradt, alapvetően két típusa alakult ki. Az egyik a főként angolszász jogrendszerekben megismerhető esküdszék, a másik pedig az ülnöki rendszer. Hazánkban kezdetben az esküdszéki rendszer terjedt el, azonban ezt később az ülnöki rendszer váltotta fel. Magyarországon időről időre felvetődik a kérdés az esküdszék visszaállításával kapcsolatban, de egyelőre ez csak elméleti feltételezéseket jelent. Az ülnökök viszont mai napig részét képezik az igazságszolgáltatásnak, tevékenységük figyelmet érdemel, amelyből lehetőség nyílik a rendszer hibáinak megfigyelésére, ezt követően annak változtatására, egy megfelelő, hatékonyabb szervezet felállítására.

Az ülnökökkel kapcsolatos információink azonban a legkevésbé sem kielégítőek. Jelenlegi ismereteinket a bírói rendszerre vonatkozó jogszabályokból, valamint az Alaptörvényből² szerezhetjük meg, de a tényleges működésüket homály fedi. Mivel a bírói tevékenység a jogi és kritikai vizsgálódások egyik központi kérdését képezi, nem lenne elhanyagolható az ülnökök – mint nem hivatásos bírák – tevékenysége sem. Felmerülnek tehát olyan kérdések, hogy ezek a személyek milyen társadalmi rétegekből kerülnek ki, és hogyan képesek a társadalmat reprezentálni, valamint részvételüket tekintve, hogyan hatnak közre a bírói döntés meghozatalában a tanácskozás során. Fontos emellett azzal is foglalkozni, hogy egyáltalán milyen mértékben tájékozottak az ülnökök a fontosabb igazságügyi, szervezeti és jogi problémákban.³

A következőkben alapvetően a különböző jogrendszerekben kialakult megoldásokkal, valamint a hazai szabályozás részletes történeti áttekintésével foglalkozom. Ezt követően a

¹ Kulcsár Kálmán: A népi ülnök a bíróságon. Akadémia Kiadó, Budapest, 1971. 18. o.

² Magyarország Alaptörvénye. Kihirdette a Magyar Közlöny 43. száma 2011. április 25-én

³ Kulcsár Kálmán: A népi ülnök a bíróságon. Akadémia Kiadó, Budapest, 1971. 10. o.

jelenleg hatályos szabályozáson keresztül adok egy átfogó képet az ülnöki tevékenységről, ahhoz hogy megérthessük, milyen problémákat hordoz magával ez a jogintézmény, és hogy melyek a szabályozás gyenge pontjai.

II. Tárgyalási rendszerek és tárgyalásvezetési modellek

A jogállamokban az igazságszolgáltatás jogilag szabályozott keretek között zajlik, amelyben jogi előírások határozzák meg az eljáró személyek tevékenységét, és az állampolgárok pozícióját garanciálisan biztosítják. A büntető igazságszolgáltatásban pedig különösen a tárgyalás játszik fontos szerepet, ahol a terhelt büntetőjogi felelősségéről döntenek, amely akár jogerővel jár. Ez a jogerős döntés az összes szervezeti és működési alapelv együttes és maradéktalan érvényesülése mellett születik meg. Éppen ezért nevezhető igazságszolgáltatásnak és nem pedig jogszolgáltatásnak a bíróság tárgyaláson megvalósuló tevékenysége.⁴

A világon jelenleg monista tárgyalási rendszerek vannak, amelyek között két altípust lehet megkülönböztetni. Az egyik a kontinentális jogrendszerekben megjelenő változat, ahol az egyesbíró vagy a bírói tanács dönt a bűnösség és a szankció kérdésében is. A bíró - tanács esetén pedig a tanács elnöke - dönti el a bizonyítás felvételének sorrendjét és végez egyéb bizonyítási cselekményeket, valamint főszabály szerint a bíró vezeti a tanúk és szakértők kihallgatását. Az ítélet meghozatala előtt a bíróság a bizonyítékokat együttesen értékeli. A másik változat pedig a common law országokban kialakult rendszer, ahol bűnösség kérdésében egy laikusokból álló testület dönt, és döntésük alapján szankció kérdésében egy hivatásos bíró.

A monista tárgyalási rendszernél fontosnak tartom pár szóban összefoglalni a kialakult tárgyalásvezetési modelleket, hiszen ez szervesen összefügg a laikus elemek részvételi lehetőségével.

Az egyik leginkább elterjedt tárgyalásvezetési modell a francia. Ennek lényege abban rejlik, hogy a bíró a váddal és a védelemmel szemben jóval aktívabb, minden a tanácsvezetőn, a hivatásos bírón keresztül történik. A bíró szerepe tehát szuperaktív, amely inkvizitórius jelleget ad szerepének.⁵

A másik típus az angolszász országokban nyert teret magának, amelynek lényege abban merül ki, hogy a döntéshozatal folyamata kettéválik, azonban nincs közbenső döntés. A bűnösség kérdésében az esküdtszék, míg a szankció kérdésében a bíró dönt. A francia modellhez képest a bíró szerepe háttérbe szorul, inkább passzivitás jellemzi, így a vád és a védelem aktív, ezek feladata a bizonyítékok felvonultatása és a szakértők meghallgatása, míg

⁴ Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 269.o.

⁵ Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 271.o.

a bíró pusztán a bizonyítást és a törvényesség betartását ellenőrzi, továbbá lehetősége van kérdéseket feltenni és a bizonyítási indítványokon túli bizonyítást kezdeményezni.⁶

A két tárgyalásvezetési modellnek az általam tanulmányozott téma szempontjából különös jelentősége van, hiszen az alkalmazott megoldás dönti el lényegében, hogy milyen laikus részvétel valósul meg a különböző államokban. A nemzetközi kitekintés során visszatérek az egyes államok által bevezetett laikus részvétel formáira, azonban előljáróban ezek az ismeretek segítik az egyes testületek működésének és szerepének megértését.

⁶ Badó Attila-Lacsán István: Az esküdtbíráóság jogdogmatikai kérdései az USA-ban. *Bírák Lapja*, 1994/2. 74-75.o.

III. Az ülnöki tevékenység történeti háttére, magyarországi fejlődése

Egy jogintézmény tanulmányozásánál érdemes a gyökerekig visszanyúlni, hogy átfogó képet kapjunk róla már a kezdetektől, így a jelentőségét és az esetleges változtatásának szükségességét is megérthetjük. A társadalmi átalakulás mellett az igazságszolgáltatás is változáson ment keresztül, így következőkben főként az igazságszolgáltatási rendszer, ezen belül a bírósági szervezet formálódását elemzem, az ülnökök megjelenésétől a hatályos szabályozásig.

3.1. A laikusok bírói szervezetben való megjelenése

Magyarországon a bírói szervezetben már a XVI. században megjelent az ülnöki tevékenység, és a század elejére a királyi tábla bíróságai már egy állandó bírói fórum képét mutatták.⁷ Az ülnökök tevékenységükért fizetést kaptak, amelyet először a király, majd a rendek állapítottak meg három évre szóló működésük tartamára.

A királyi tábla az 1526-os mohácsi vész után szerkezetét tekintve nem ment keresztül jelentős változásokon, csupán összetétele módosult és kialakult a hétszemélyes tábla, amely központi felsőbírósággént működött. Ezt követően, 1723-ban az igazságügyi reform után új bírói szervezet alakult. A királyi kúria elszakadt az udvartól és állandó bírósággént működött, melynek két részre volt: a hétszemélyes tábla és a királyi tábla. Az előbbi felsőbírósággént funkcionált a királyi táblától fellebbezett ügyekben. Tagjai a nádor, öt főpap, hat főúr és kilenc nemesi ülnök voltak. Az utóbbi pedig első folyamodású és fellebbviteli bírósággént is működött. Tagjai a személynök, négy ítélőmester, kettő főpap, kettő főúr, négy királyi, kettő primási és kilenc szám feletti ülnök voltak, valamint egy bányaugyi előadó.⁸

Az ülnökök már a középkorban is számottevően jelen voltak a bíraskodásban, azonban ekkor csak nemesek kerülhettek ebbe a pozícióba. Jelentős változás az ülnökök tekintetében azonban csak a XIX. században következett be.

3.2. A modern igazságszolgáltatási szervezet kiépülése

Az igazságszolgáltatási szervezet megreformálására első ízben az 1848-49-es szabadságharc után tettek kísérletet, azonban a kezdetleges osztrák próbálkozásokat az Ideiglenes Törvényszéki Szabályok⁹ megtörték, és visszaállították az 1848 előtti bírósági szervezetet. Így az első nagy lépésnek a felsőbíróságok rendi szervezetének felszámolásáról

⁷ Béli Gábor: Magyar jogtörténet: A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000. 229-230.o.

⁸ Béli Gábor: Magyar jogtörténet: A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000. 230-231.o.

⁹ 1961. évi Országbírói Értekezleten hozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok

és a bírói függetlenségről szóló 1869. évi IV. törvénycikk (tc.) számított. A bírói szervezet átalakulása jelentős fejlődést jelentett az ülnökök helyzetére nézve is. Az eddig alkalmazott ülnökrendszert hamarosan az esküdszék bevezetése váltotta fel.

Az esküdtbíróságok felállítását először a liberális nemesség kezdeményezte az 1843-as büntetőjogi kódex tervezetéhez fűzött különvéleményében. Az első javaslatot a főrendiház elvetette, de a második tervezet megfelelő alapokat nyújtott a későbbi szabályozáshoz. Ennek alapján kétféle esküdszékről határoztak: vád- és ítélő esküdszékről.¹⁰

Legközelebb 1865-ben került ismét elő az esküdtbíróságok helyzete, amikor a Deák-féle rendelkezés figyelmen kívül hagyásával a király leiratban rendelkezett a sajtóvétségekkel kapcsolatos eljárásról. 1867-ben állították fel az esküdtbíróságokat a négy nagy kerületi tábla székhelyén (Debrecenben, Eperjesen, Kőszegen, Nagyszombaton) a pesti ítélőtábla valamint a kerületi táblák vezetése alatt. Ezek megszűnése után pedig vegyesbíróságok szerveződtek. A bűnvádi eljárás teljes történetében az esküdszék mégis viszonylag későn, Szilágyi Dezső minisztersége alatt szerzett legitimációt.¹¹ Ezt követően megkezdődött az esküdszék hatáskörének radikális terjesztése. Az esküdszéktől az nyilvánosság, közvetlenség, szóbeliség, valamint a bizonyítékok szabad mérlegelése elvének és az eljárás individualizációjának meghonosodását remélték. Az esküdszékek reorganizációját a Bűnvádi Perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc., az esküdszék előtti főtárgyalást szabályozó XIX. fejezete és az esküdszékek szervezéséről szóló 1897. évi XXXIII. tc. valósította meg. Az esküdtbíróság hatásköre fokozatosan bővítették, azonban kis idővel később vissza is szűkítették.

Az esküdszékek továbbra sem voltak állandó bíróságok, csak az évenkénti meghatározott kettő-négy ülészakon működtek. Tagjait a háromtagú bírói tanácson kívül tizenkét esküdt alkotta, így tehát vegyes bíróság volt. Ennek alapján elkülönülten működtek, és amíg az esküdtek a bűnösség és minősítés kérdésében döntöttek, addig a bírói tanács a büntetés kiszabásáról. Az esküdszék tagjait, az esküdtképesek jegyzékéből, a törvényszék elnökéből, egy bírójából és törvényhatósági bizottság által választott három tagból álló tanács vette szolgálati lajstromba. Közülük az adott törvénykezési ciklust megelőzően a törvényszék elnökéből és két bírójából álló tanács sorsolt ki harminc esküdtet és tíz helyettes esküdtet. Belőlük huszonnégy esküdt került behívásra, és mind a védelem, mind pedig a vád hat-hat személyt kiejtett. Az így maradt tizenkét esküdt vett részt a bírósági tárgyaláson. Esküdt az a

¹⁰ Béli Gábor: Magyar jogtörténet: A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000. 347.o.

¹¹ Antal Tamás: Az esküdszékek reorganizációja (1896-1900) Különös tekintettel Debrecenre. Hajdu-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXX. 195.o.

26. életévét betöltött magyarul tudó férfi lehetett, aki évi 20 forint egyenesadót fizetett és tudott írni-olvasni, továbbá középiskolát vagy felsőbb szakiskolát végzett. Összeférhetetlenség miatt nem lehetett számításba venni a főispánokat, minisztereket, hivatásos bírókat, ügyészeket és a fegyveres erők tagjait.¹²

Az esküdtszékek működését 1948-ban a 6898/1919. miniszterelnöki rendelettel felfüggesztették, majd később meg is szüntették. Az esküdtszék ellenzői nem hittek abban, hogy az esküdtek képesek megőrizni függetlenségüket vagy felismerni a fontos körülményeket. Egy hivatásos bíró jogi szaktudásának köszönhetően szelektál, míg egy laikus személy hajlamos a jelentéktelen dolgokat előtérbe helyezni. Mindemellett a bírók gondolkodása sablonszerű, amit az igazság egyik garanciájának is lehet tekinteni, mivel nem érzelmei alapján hozza döntését - vélekedett Vargha Ferenc¹³. A szuggesztívebb esküdtekre minden új benyomás hatással van, így a főtárgyalás leközlöte folyamatosan változik. Az ellenzők ezek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy jogkérdéseket nem lehet laikusokra bízni.

3.3. A társasbíráskodás új formája

Az esküdtbíráóságok megszüntetése után megjelent egy új társasbíráóság modell – a népbíráóság - amelyet a 81/1945. miniszterelnöki rendelet vezetett be. A népbíráóság egy hivatásos bíróból és két népbíróból állt, és háborús illetve népellenes bűntettek ügyében ítélezett. A népbírák laikusok voltak, akiknek a hivatásos bíró – mint vezető bíró – foglalta össze a tárgyalás eredményét és adott nekik szakszerű felvilágosítást.¹⁴ A tárgyalás végén az ítélet meghozatalánál a hivatásos bírónak nem volt szavazati joga, csupán a két népbíró egybehangzó szavazatához csatlakozhatott.

A büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. tv. a büntető bíráskodásban vezette be a laikus részvételt. A Magyar Köztársaság Alkotmánya¹⁵ pedig általánossá tette az ülnöki intézményt, amikor a 39.§-ában kimondta, hogy a bíróságok hivatásos bíróból és népi ülnökökből alakított tanácsokban ítéleznek. 1973-ig a népi ülnökök részvétele a büntetőügyekben kötelező volt, azonban ezt követően folyamatosan szűkült a részvételi lehetőségük. A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. (Be.) 14.§-a alapján a helyi bíróságon és a törvényszéken van lehetőség ülnöki

¹² Béli Gábor: Magyar jogtörténet: A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000. 348.o.

¹³ Szollár Pál megyei bírósági tanácselnök: Ülnöki kézikönyv. Budapest, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala - Magyar Bíróképző Akadémia, 2007. 3. o

¹⁴ Szollár Pál megyei bírósági tanácselnök: Ülnöki kézikönyv. Budapest, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala - Magyar Bíróképző Akadémia, 2007. 3. o.

¹⁵ 1949. évi. XX. tv. a Magyar Köztársaság Alkotmányáról

részvételre, amelyet a későbbiek során részletezni fogok. Az ülnökök részvétele kezdetben a polgári eljárásban is kötelező volt, de a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról szóló 1997. évi LXXII. tv. az egyesbírói eljárást tette főszabállyá, amikor kimondta, hogy „az első fokon eljáró bíróság egy hivatásos bíróból áll, kivéve, ha a törvény kivételt nem tesz.”

Összegzésül elmondható, hogy Magyarország jogrendszere mind az esküdti, mind pedig az ülnöki rendszert ismeri. Az évek során azonban az ülnökrendszer került előtérbe és ezzel kiszorította a másikat. Több próbálkozás volt az esküdtszék visszaállítására, és időről időre felmerül az a kérdés, hogy valóban a jogrendszerünk által alkalmazott megoldás-e a jó. Saját álláspontom szerint a jelenleg hatályos rendszerünket nem ilyen radikálisan kellene megváltoztatni, hanem a szabályozást kellene aktualizálni és az intézménnyel kapcsolatos problémákat áthidalni. Azért, hogy alátámasszam álláspontom, a következőkben a más államokban alkalmazott rendszerekről fogok írni, amelyen keresztül átfogó képet adok az esküdtszéki rendszerről is, majd a hazánkban honos ülnöki rendszerre vonatkozó szabályokat részletezem. Ezáltal rávilágítok a tételes jogi különbségekre, valamint az egyes rendszerek előnyére és hátrányára is.

IV. Egyetemes kitekintés

Ahhoz, hogy magáról az ülnöki rendszerről átfogó képet kapjunk, meg kell vizsgálni a hasonló intézményeket és azok fejlődését, amelyeket a világ többi államában alkalmaznak. Az ezáltal megismerhető különbségek rávilágíthatnak arra, hogy a saját rendszerünk hiányosságait hogyan lehetne kiküszöbölni, továbbá melyek azok a megoldások, amelyek előnyt élveznek a többi szabályozással szemben.

4.1. Common law jogrendszer

A common law jogrendszer elsősorban az angolszász országokban figyelhető meg. A jogrendszer legfontosabb jellemzői közé tartozik, hogy a római jogot nem vette át, valamint az, hogy nincsenek írott a klasszikus értelemben vett jogforrások, nincsenek kodifikációk. A common law rendszer a bírói jogra épül, amelyet esetjognak vagy precedensjognak szokás nevezni. A rendszer legjelentősebb képviselő közé tartozik többek között az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok is.

4.1.1. Az esküdtszék fejlődése az Egyesült Királyságban

Az Egyesült Királyságban – Angliából kiindulva - már viszonylag hamar megjelentek az esküdtszék típusai. A XI-XII. század elején a vádesküdtszék hódított teret gyilkossági, lopási és gyűjtogatási ügyekben. Az esküdteknek az volt a feladatuk, hogy eldöntsék vádat kell-e emelni. II. Henrik korában tizenkét helyi lovag vagy törvénytisztelő szabad férfinak lehetett ezt a tisztséget betölteni, és döntésüket valamely istenítélet alkalmazásával hozták meg.¹⁶ A XIII. századra megjelent az ítélő esküdtszék kezdetleges formája, amelynek jelentősége elsősorban a gyilkossági ügyeknél volt. Az ítélő esküdtszék a vádlott kérésére állították fel és azt kellett eldöntenie, hogy a vádesküdtszék ítélete nem volt-e rosszindulatú.

A kötelezővé váló esküdtszék azonban csak annyiban felel meg a jelenleg hatályos szabályozásnak, hogy az esküdtek száma megegyezik. Emellett az esküdteknek teljesen egybehangzó ítéletet kellett hozniuk, ami pedig a kor dogmatizmusával és abszolutizmusával magyarázható.¹⁷ Mindent összevetve ekkor még nem lehetett eljárásnak tekinteni az esküdti tevékenységet. A következő jelentős lépések a XIX. század közepétől figyelhetők meg, mivel ekkortól fokozatosan kikerültek a polgári ügyek az esküdtszéki eljárás alól. Ennek főként az volt az oka, hogy ezek az ügyek olyan nagyfokú bonyolultsággal jártak és szakmai hozzáértést követeltek, hogy - eleinte mindkét fél együttes kérelmére - szakbírák dönthettek.

¹⁶ Badó Attila: Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 9.o.

¹⁷ Badó Attila: Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 10.o.

1933-ban már a bíróság hatáskörébe tartozott annak eldöntése, hogy az adott ügy esküdszékre tartozik-e vagy sem. Ilyen módon az esküdszék szerepe a polgári ügyekben radikálisan csökkent. 1933-ban a másik jelentős szabályozás az volt, amikor a vádesküdszéki tevékenységet kiiktatták, így ez az intézmény csak az amerikai földrészen futott be, ahol jelentősége még mai napig is fennáll.

Összességében az egyesült királysági esküdszékre úgy lehet hivatkozni, mint egyfajta történelmi garanciára, amely a hétköznapi állampolgárok azt a lehetőséget biztosította, hogy az ellenük folyó eljárásban „társ állampolgárok” ítélkezzenek. Az esküdszék hivatott deklarálni, hogy igazságos ítélet szülessen, így ennek az intézménynek az igénybevétele alapvető jog az állampolgárok számára, általuk biztosított a demokratikus tárgyalás, eljárás.¹⁸ Annak ellenére, hogy az esküdszék egyfajta garanciaként funkcionál, a gyakorlatban akár egy bíróval, akár egy ügyvéddel folytatott beszélgetésből kiderül, hogy korántsem tökéletes intézményről van szó, és számos esetben vezet az esküdszéki döntés rossz ítélethez.

A szabályozás részletesen meghatározza azt is, hogy kik lehetnek esküdtek. Ezek szerint minden 18 és 70 év közötti, állampolgársággal és az Egyesült Királyságban állandó lakóhellyel rendelkező személy, aki nincs kizárva az esküdti tevékenységtől és ép elmével rendelkezik, esküdtté válhat. Az esküdtek kiválasztása egy adott ügyre véletlenszerűen történik a választási listáról. Meghatározott számú esküdtet egy bírósági hivatalnok ún. clerk idéz be a bíróságra, ahol a potenciális ülnökök csoportjait kiválogatja és megjelöli a különböző ügyeket. Az aktuális ügghöz véletlenszerűen lesznek kiválasztva az esküdtek a bíróságon.¹⁹ Az ügy eldöntéséhez elegendő az esküdszék többségi döntése.

Az itteni szabályozás hatása mind a kontinentális országokban megfigyelhető, ezen belül hangsúlyosabban Franciaországban, mind pedig az Amerikai Egyesült Államokban, ahol a jogintézmény az Egyesült Királyságnál is nagyobb teret hódított.

4.1.2. Az esküdszékek megjelenése és fejlődése az Amerikai Egyesült Államokban

Az Amerikai Egyesült Államokban (továbbiakban USA) a XVII. század elején jelentek meg az első angol telepesek, és megkezdődött az angol jogrendszer „áttelepítése” is. Az esküdszékek térhódításához vezetett továbbá a jogászhiány, másrészt pedig annak népszerűtlensége. Azon a véleményen voltak a telepesek, hogy a jogászok generálják a jogi problémákat, és így a világos jogszabályokkal egyszerűen megoldható vitákat megoldhatatlanná teszik. Megjelent az igény tehát olyan világos törvények alkotására,

¹⁸ Alisdair A. Gillespie: The English Legal System. Oxford, University Press, 2009. 390.o.

¹⁹ Gary Slapper & David Kelly: The English Legal System. London, Routledge, 2010-2011. 487. o.

amelyek alapján bárki ítéletet hozhat.²⁰ Megalakult a vádesküdszék, amely az angol grand jury megfelelője volt. Ennek jelentősége a bűnüldözés terén volt megfigyelhető, mivel akkor még fejletlen volt az államhatalom és a rendőrség is.

A függetlenségi háború befejezését követően az alkotmányban az esküdszékhez való jog, mint alapvető demokratikus jog került megfogalmazásra. 1787. szeptember 17-én Philadelphiában elfogadták az Egyesült Államok Alkotmányának szövegét,²¹ amelyet az ezt követő években valamennyi állam ratifikált. Az Alkotmány harmadik cikke kimondja, hogy „minden bűnügyben, kivéve a közjogi felelősségre vonás eseteit, esküdszék jár el.” A későbbi törvények megerősítették az esküdti intézményt, és a felsőbb bíróságok számára nem tették lehetővé a ténykérdések felülvizsgálatát. A XIV. Alkotmány-kiegészítés minden állampolgárnak deklarálta az igazságszolgáltatásban való részvétel lehetőségét. Az esküdszék összetételének a társadalom keresztmetszetét kell tükröznie, amelynek elnevezése a „fair cross-section”.²² Az esküdtek kiválasztási eljárást, egy átfogó törvény rendezte 1968-ban.

Az esküdti tevékenység állampolgári kötelesség az USA-ban. Esküdt az az amerikai állampolgársággal rendelkező személy lehet, aki 18. életévét betöltötte, folyékonyan beszél angolul és képes az esküdti feladat ellátására. Ki vannak zárva azok, akik nem beszélnek angolul, testi vagy szellemi fogyatkozásuk miatt képtelenek betölteni a tisztséget, vagy akiket egy évnél súlyosabban büntetendő bűncselekmény elkövetésében bűnösnek találtak. Emellett a hadsereg aktív állományú tagjai, tűzoltók, bírák, törvényhozó és végrehajtó hatalom képviselői felmentést élveznek az esküdti tevékenység alól.

Az esküdtek választása alapvetően két részre osztható. Az első részben meghatározzák a szóba jöhető személyeket. Ez főleg a szavazólista alapján történik, és az így kapott lista, a „first master list”, a társadalom megfelelő keresztmetszetét tükrözi. Ebből a listából véletlenszerű eljárással képeznek egy szűkebb listát, amellyel a választási urnát (master wheel) töltik fel. Az urnában legalább ezer névnek kell szerepelnie.²³ Az így megmaradt jelölteknek egy kérdőívet kell kitölteni, és akik ez alapján megfelelnek a „second master list-re”, vagyis egy újabb listára kerülnek, ahonnan sorsolással dől el, kikből lesznek esküdtek. Emellett a lista mellett baleset vagy betegség esetére egy alternatív lista is készül. Az esküdtek választásában a következő rész a „voir dare”. Ennek az eljárásnak a lényege, hogy a szemben álló felek – a vád és a védelem – a számukra hátrányosnak ítélt esküdteket kizárhatják a listáról. Kettő módja van az elutasításnak. Az első a „challenge for cause”,

²⁰ Badó Attila: Az angolszász típusú esküdszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 11.o.

²¹ Badó Attila: Az angolszász típusú esküdszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 14.o.

²² Badó Attila: Az angolszász típusú esküdszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 15.o.

²³ Badó Attila-Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003. 140.o.

amikor meghatározott indok alapján zárnak ki valakit, a másik pedig a „Peremptory challenges”, az indok nélküli elutasítás. Az utóbbi korlátozottan érvényesül, amikor az ügyvédeknek nem kell megmagyarázniuk, hogy miért tartanak valakit alkalmatlannak.²⁴

4.1.3. Az egyes esküdtszékek - különös tekintettel az USA-ra

Az előzőekben az esküdtszéki rendszer kialakulásáról és fejlődéséről volt szó, így ezek után az egyes esküdtszékek típusait fogom elemezni, különös tekintettel az USA-ra.

4.1.3.1. Vádesküdszék

A vádesküdszék, más néven „grand jury” minimum 12 és maximum 24 főből áll. Tevékenységük abban merül ki, hogy eldöntsék, kell-e vádat emelni. Az USA-ban azoknál a bűncselekményeknél lehet vádesküdszéket alkalmazni, ahol az elkövetett bűncselekmény legalább egy évi szabadságvesztéssel és/vagy közérdekű munkával büntetendő, illetve minden olyan bűncselekménynél, amelyre halálbüntetés alkalmazható. A vádesküdszék eljárása nem nyilvános, csak a vádat képviselő szerint szükségesnek ítélt személyek lehetnek jelen.²⁵

Az eljárás során a vád képviselője ismerteti a vád anyagát, meghallgatják a tanúkat, majd titkos tanácskozáson meghozzák a döntést. Itt az esküdtek egybehangzó szavazatára van szükség. A vádesküdszék eljárása minden formalitástól mentes, és tevékenysége nem korlátozódik a nyomozó hatóságok által eléjük terjesztett anyagok tanulmányozására. Elsősorban ennek a sokat vitatott intézménynek a jelentőségét a korrupció elleni harcban látják a szakemberek. Egész nagyvárosokat tisztított már meg a vádesküdszék a korrump közigazgatástól, amire a rendőrség nem volt képes. Fontos azonban megemlíteni, hogy a vádemelés ellenére sokszor nem kerül sor tárgyalásra, ugyanis vádalkut (plea bargain) köt a vád és a védelem. Ez azért lényeges, mert ennek köszönhetően tehermentesül az igazságszolgáltatás és a magát bűnösnek valló személy - még ha valójában nem is bűnös - olyan kedvezményekben részesül, hogy egy bizonytalan kimenetelű tárgyalás után rosszabb helyzetbe kerülhetne. Ennek alapján elmondható, hogy sokszor az ártatlanság nem garancia a felmentésre.

4.1.3.2. Ítéző esküdtszék

Ezt a típusú esküdtszéket a vádesküdszékkel, vagyis a grand jury-val szemben „kis esküdtszéknek” szokták nevezni. Az esküdtszék létszáma minimum 6 és maximum 12 fő

²⁴ Badó Attila-Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003. 141.o.

²⁵ Badó Attila: Az esküdtbíróság jogdogmatikai kérdései az USA-ban. Bírák Lapja, 1994/2. 63-64.o.

lehet, és az esküdtek a létszámának csökkentése a döntés meghozataláig kérhető. Az ítélő esküdtszék bűnösség kérdésében dönt.

Alapvetően kétféle ítélő esküdtszék között tehetünk különbséget: a büntető és a polgári ügyekben eljáró esküdtszék között. Az esküdtszék szerepe a vádesküdszékkel szemben kizárólag abban az ügyben lehetséges, amelynek érdekében a esküdtszék létrejött. A büntető ügyekben eljáró ítélő esküdtszék nem minden esetben jár el annak ellenére, hogy a szövetségi alkotmány elvileg minden büntető ügyben lehetőséget biztosít, és a szűkebben vett alkotmányértelmezés alapján az ítélő esküdtszék tevékenysége nem terjed ki a csekélyebb jelentőségű ügyekre, vagyis a szabálysértésekre. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy abban az esetben, ha a vádlott bűnösnek vallja magát, és ezt a bizonyítékok is alátámasztják, akkor sem kerül sor esküdtszéki tárgyalásra.²⁶ Elmondható tehát, hogy a büntetőeljárások csekély százaléka jár esküdtszéki tárgyalással.

Az esküdtszéki tárgyalás nyilvános, a bevezető nyilatkozatok után az ügyész tárja fel bizonyítékokat és hallgatja ki az általa beidézni rendelt tanúkat. Amint véget ér a kihallgatásuk, megkezdődik a keresztkérdezés. Ezt követően a védelem tanúi kerülnek meghallgatásra, valamint a vádlott, mint tanú a szokásos keresztkérdezés alkalmazásával. A tárgyalás a zárónyilatkozatokkal ér véget. A bíró ezt követően felkészíti az esküdtszéki tagokat a tanácskozásra, felteszi azokat a kérdéseket, amelyekre válaszolniuk kell, majd külön terembe vonulnak, ahol maguk közül elnököt választanak.²⁷ A tanácskozás időtartama változó, olykor napokig is eltart, éppen ezért figyelnek arra különösen, hogy az esküdtek, amíg meg nem hozzák döntésüket, igyekezzenek befolyásmentesek lenni. Főszabályként az esküdtszék egyhangú döntése szükséges a bűnösség megállapításához, azonban néhány államban elegendő az ún. többségi döntés, amikor 9 vagy 10 esküdt egybehangzó döntése is elegendő. Amennyiben nem jut egyezsége az esküdtszék és nem születik döntés, úgy a bíró felosztatja az esküdtszéket és így az ügyész a per újratárgyalását kérheti egy teljesen új esküdtszék felállításával.²⁸

²⁶ Badó Attila: Az esküdtbíróság jogdogmatikai kérdései az USA-ban. *Bírák Lapja*, 1994/2. 63-64.o.

²⁷ Badó Attila: Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 26.o.

²⁸ Badó Attila: Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése. Szeged, 1996. 27.o.

4.2. Kontinentális jogrendszer

A common law jogrendszerrel ellentétben a kontinentális jogrendszer alapjai a római jogban gyökereznek. Ez a jogrendszer jellemzi az európai országok többségét, így többek között Magyarországot is. A jogrendszer a bírói joggal szemben előnyben részesíti az írott jogforrásokat, a kodifikált jogot. A következőkben a kontinentális jogrendszeren alapuló országok igazságszolgáltatását fogom megvizsgálni a laikus részvétel oldaláról.

4.2.1. Franciaország

A laikus bírászkodás alapjait az 1789-es nagy francia forradalom hozta magával, és tükröződött benne a felvilágosodás gondolkodóinak célkitűzése az igazságszolgáltatás megreformálását illetően. A francia esküdszék gyökereit igyekeztek nemzeti szintre visszavezetni, azonban az angol hatások letagadhatatlanok.

Az 1791-es alkotmány rendelkezett az elsőfokú büntető esküdszékről. Az esküdszéket az angolszász országokkal ellentétben, csak büntetőügyekben alkalmazták, polgári ügyekből pedig teljesen ki volt zárva. Kezdetben itt is működött vád- és ítélő esküdszék is, de 1808-ban az előbbi azzal az indokkal szüntették meg, hogy a vádat egy szakbírákból álló tanács emelje, ezáltal növelve a szakmai kontrollt az eljárás ezen szakaszában.²⁹

A jelenleg hatályos 2000. évi 516. törvény, a Code de procédure pénale³⁰, vagyis a francia büntetőeljárás törvény részletesen rendelkezik az esküdszékről. A súlyosabb bűncselekmények esetében a Párizsban és a megyeszékhelyeken felállított esküdszék ítélkezik.³¹ A szabályozás szerint 3 fő szakbíróból és 9 fő laikusból álló csoport ítélkezik, és nem különül el a bűnösség és a büntetés eldöntése, együttesen hozzák meg az ítéletet.

A szakbírákat a fellebbviteli bíróság elnöke nevezi ki egy-egy negyedévre és ezek egyike tölti be az elnöki tisztséget az esküdszékben. A laikus tagok pedig azok közül a francia állampolgárok közül kerülnek ki, akik 23. életévüket betöltötték, tudnak franciául írni és olvasni, politikai jogaikat gyakorolni képesek, jogképességük nincs korlátozva és nem esnek kizárási illetve összeférhetlenségi okok alá. Az esküdtek megválasztása egy négy fordulós eljárás eredménye. Első körben egy területi előkészítő listára kerülnek fel a jelöltek a választólista alapján, a polgármester szigorú felügyelete mellett. Ezt követően a felálló esküdtbírószágon a lista szűkítése következik, amelyet sorshúzással kiviteleznek. Így jön létre

²⁹ Badó Attila: A francia esküdszékekkel kapcsolatos dilemmák. Szeged, a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 1999. 3.o.

³⁰ <http://legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>

³¹ Badó Attila: A francia esküdszékekkel kapcsolatos dilemmák. Szeged, a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 1999. 7.o.

az „éves” lista. Harmadik lépésként alakul egy bizottság, amely az éves listából kiválaszt 35 + 10 nevet. A 10 névre azért van szükség, hogy képes legyen pótolni a kieső esküdtet. Az adott 35 fős listából kerül kiválasztásra az adott büntetőügy 9 esküdtje. Az USA-ban ez a része az eljárásnak a „voir dire”, azonban a franciáknál nincs mód az esküdtek személyiségének előzetes kivizsgálására. Mindemellett az esküdtek a tárgyalás során nem tehetnek fel kérdéseket. Az esküdtek pártatlanságát az hivatott biztosítani, hogy 18 lehetséges esküdtből 5 személyt a vádlott és képviselője, míg 4 személyt az ügyész ejthet ki, és így marad 9 fő. A francia esküdtszékről elmondható, hogy eljárása gyorsabb és egyszerűbb az USA-beli megfelelőjénél.

4.2.2. *Spanyolország*

A kontinentális jogrendszer következő tagjaként Spanyolországot és az ott meghonosodott esküdtszéki rendszert vizsgáltam meg. Azért is érdekes a spanyol esküdtszék, mert annak ellenére, hogy az angolszász országokban meghonosodott esküdtszéki rendszerhez hasonlít, mégis több ponton eltér tőle.

Az esküdtszékre vonatkozó szabályokat törvényi szinten rendezik, amelyeket az 1995. évi V. törvény, a Ley Orgánica del Tribunal del Jurando (LOTJ) tartalmazza.³² Spanyolországban 9 fő alkotja az esküdtszéket, akiket a Tartományi Bíróság bűnügyi tagozatának egy hivatásos bírója irányít, valamint többségi szabály vonatkozik eljárásukra. A többségi szabály lényege, hogy a bűnösítő ítélet kimondásához 7 esküdt egybehangzó szavazata elégséges, azonban felmentő ítéletnél mind a 9 esküdt szavazata szükséges.³³ Az ítélet meghozatalánál az esküdtek egy formanyomtatványt kapnak, valamint a bíró szokásos iránymutatását és a tárgyalás összefoglalt anyagát. Az esküdtek mindenről tételesen, részletekbe menően szavaznak, ellentétben az angolszász országokkal, ahol csupán a bűnösség kérdésében történik a szavazás. A szavazás titkos tanácskozáson történik szóban és az esküdtek ABC sorrendben szavaznak. Azt az esküdtet, aki a szavazástól tartózkodik, rendbírsággal sújtják.³⁴ Véleményem szerint ez a szankció elősegíti az eljárás elhúzódásával felmerülő költségek csökkentését és az esküdtszék hatékonyságának növelésében is szerepet játszik. Ez az angolszász típussal szemben mindenféleképpen előnyként értékelhető, hiszen a

³² Mar Jimeno-Bulnes: A different story line for 12 angrymen: Verdicts reached by majority rule-the Spanish perspective. Chicago-Kent Law Review, Vol. 82, Issue 2 (2007), 760. o.

³³ Mar Jimeno-Bulnes: A different story line for 12 angrymen: Verdicts reached by majority rule-the Spanish perspective. Chicago-Kent Law Review, Vol. 82, Issue 2 (2007), 760-761. o.

³⁴ Mar Jimeno-Bulnes: A different story line for 12 angrymen: Verdicts reached by majority rule-the Spanish perspective. Chicago-Kent Law Review, Vol. 82, Issue 2 (2007), 765-766. o.

döntésképtelenség kockázata és következményei terhet jelenthetnek az igazságszolgáltatás számára.

A spanyol esküdtszéknek kötelező megindokolni az ítéletet, amelyre az 1978. évi Spanyol Alkotmány 120. cikk (3) bekezdése, valamint a LOTJ 61. cikke is utal. A hivatásos bíró ezt követően leellenőrzi az esküdtek ítéletét, majd ő hirdeti ki azt és szabja ki a büntetést.

A spanyol rendszernek is vannak a gyenge pontjai, amelyeket a fellebbezések miatt növelik a Spanyol Legfelsőbb Bíróság munkáját, de a folyamatos jogegységesítési törekvés elősegíti ezeknek a problémáknak a kiküszöbölését.³⁵ Az esküdtek ebben a rendszerben felelősségteljesebb pozíciót töltenek be álláspontom szerint, mint az angolszász típusú esküdtszéki rendszerben lévők. Elsősorban arra gondolok, hogy az ítélet indoklásának követelménye egyfajta magasabb presztízst biztosít számukra, komolyabb odafigyelést követel meg, és így a laikus részvétel hatékonyabb és költségesebb, mint a klasszikus modellben megfigyelhető.

4.2.3. Ausztria

Az osztrák igazságszolgáltatásban ugyanúgy megfigyelhető a laikus részvétel, mint a korábban tanulmányozott más országoknál. Azért is fontos Ausztriáról említést tenni, mert ez áll a legközelebb a magyar szabályozáshoz. A hivatásos bírák mellett működnek a laikus bírók, akik tisztségüket önkéntes alapon töltik be. Ezek a laikus bírók a büntetőügyekben működnek közre, továbbá vannak különleges szakértelemmel rendelkező laikus bírák (*Beisitzer*), akik a munkajogi és szociális eljárásokban vesznek részt. A büntetőügyekben részt vevő laikus bírakat ülnöknek (*Schöffe*) vagy esküdtnak (*Geschworene*) nevezik.³⁶ Az ülnökök és az esküdtek jogállását külön jogszabály szabályozza, amely nem más mint a *Schöffengesetz*, valamint az ülnökök és esküdtek tájékoztatására külön ülnöki kézikönyvet adnak ki, amelyből megismerhetik a büntetőeljárás egyszerűsített részleteit, valamint jogait és kötelezettségeiket.

A két testület között az alapvető különbség az, hogy az esküdtszék egy külön testületet alkot, amely az ítéletet hoz bűnösség kérdésében. A hivatásos bíró vezeti a tárgyalást, de nem vesz részt az ítélet meghozatalában, csak ha a vádlottat bűnösnek találják, ugyanis ekkor ő szabja ki a büntetést az esküdtekkel. Ezzel szemben az ülnöki rendszer lényege, hogy az

³⁵ Mar Jimeno-Bulnes: A different story line for 12 angrymen: Verdicts reached by majority rule-the Spanish perspective. *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 82, Issue 2 (2007), 769-771. o.

³⁶ <https://e-justice.europa.eu/contentMaximisation.do?plang=hu&idTaxonomy=29&idCountry=at&member=1&action=maximizeMS>

ülnökök a hivatásos bírakkal együtt egy szenátust alkotnak és nem csak az ítélet meghozatalában vesznek részt, hanem még az eljárás során történő határozathozatalban is. Az előbbi típus az angolszász modellhez áll közelebb, az utóbbi viszont a hazánkban is alkalmazott ülnöki rendszerhez.³⁷

Az osztrák ülnökrendszer egyfajta keverékét jelenti az esküdti és az ülnöki rendszernek. A testület 8 tagú, melyből 3tag hivatásos bíró. A tárgyalást a hivatásos bírák közül a tanács elnökének kinevezett bíró vezeti, valamint a hivatásos bírák ismerik a vádat és a nyomozati iratokat.³⁸

4.2.4. Németország

A polgári korban új alapvető követelmények jelentek meg a büntető eljárásjogban. Az alapvető cél az volt, hogy a laikus polgárokat bevonja az igazságszolgáltatás döntéshozói közé az elfogult ítélkezési gyakorlat ellensúlyozása érdekében. Két megoldási változat alakult ki; az első típus a már korábbiakban említett esküdszék, a másik pedig a Schöffe (azaz ülnöki) rendszer. Ennek lényege, hogy az ülnökök nem alkotnak külön testületet, hanem a szakszírák mellett egyenrangúként vesznek részt az ítélet meghozatalában, míg ezzel szemben az esküdszírék elkülönült testületként működnek. A cél mindkettőnél ugyanaz, vagyis ellensúlyozni a szakszírák esetleges hatalmi függését, elfogultságát, illetve pótolni a különböző foglalkozásokkal, a szürke hétköznapokkal kapcsolatos ismereteinek hiányát. A magyarországi szabályozáshoz a német szabályozás áll közelebb, hiszen az előbb említette ülnöki rendszer honosodott meg hazánkban kisebb nagyobb eltérésekkel.

Németországban a bíróságra vonatkozó szabályokat az 1877. I. 27-i bírósági szervezeti törvény, a Gerichtsverfassungsgesetz³⁹ (továbbiakban: GVG) 1975-ben egységbe foglalt szövege tartalmazza. A helyi bíróság hatáskörét a GVG. 24.§ (1) bekezdése tartalmazza, és ennek alapján a helyi bíróság jár el büntetőügyekben, feltéve, hogy az esküdszék, Államvédelmi tanács vagy Tartományi Legfelsőbb Bíróság eljárása nem indokolt, a bűncselekmény legfeljebb négy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, illetve hogy az ügy kiemelkedő jelentősége miatt az ügyész nem emel vádat a tartományi bíróságon.⁴⁰ A helyi bíróságon egyesbíró jár el, vagy úgynevezett kistanács, amely egy hivatásos bírából és kettő ülnökből áll. A következő szervezeti szint, ahol megjelenik az ülnöki tevékenység, az a

³⁷ http://www.justiz.gv.at/internet/file/2c9484852308c2a601240a53762107de.de.0/broschuere_schoeffen_und_ge_schworene_2011.pdf;jsessionid=1215500DC2BD32BDBFF72773D2518563

³⁸ Greg Taylor: Jury system in Austria. New Criminal Law Review, Vol. 14., No. 2. 2011. 300-302.o

³⁹ Herke Csongor: A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei. Egyetemi jegyzet, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011. 4. o.

⁴⁰ 1877. I. 27. Gerichtsverfassungsgesetz 1975-ben egységben foglalt szövege

tartományi bíróság, amely kizárólag tanácsban jár el. Ezek a helyi bíróság tanácsaival ellentétben nagytanácsok, mivel tagjai között kettő hivatásos bíró és három ülnök szerepel. A tárgyaláson kívüli határozatok meghozatalában nem vesznek részt az ülnökök.⁴¹ Fontos megjegyezni, hogy a magyar szabályozással ellentétben az ülnököknek van lehetőségük a fellebbviteli eljárásban való részvételre. A tartományi bíróság, mint fellebbviteli fórum, a helyi bíróságtól fellebbezett ügyekben rendelkezik döntési kompetenciával. Ebben az esetben, két ülnökből és egy hivatásos bíróból álló kistanács dönt. Németországban az ülnökökre vonatkozó részletszabályokat a Schöffenamnt tartalmazza. A bevezetésben tartalmazza, hogy az ülnökök képezik az igazságszolgáltatás „köznap” részét, valamint azt, hogy az ülnökök jogállása a hivatásos bíróéval azonos. A tevékenységük a büntető igazságszolgáltatásra korlátozódik, és az angol rendszerrel ellentétben – mint tanács – nem különülnek el testületként a bírótól. A német ülnökrendszer alkotmányos alapja a Német Szövetségi Alkotmányon nyugszik. A laikus bírák erősítik és javítják a német büntető igazságszolgáltatásba vetett hitet.

Az ülnökök jogállása a hatályos hazai szabályozással számos hasonlóságot mutat. Az ülnökök kizárólag a törvényeknek vannak alárendelve. Nem engedhetnek a befolyásolásnak, és a pártatlanság velük szemben éppen olyan követelmény, mint a hivatásos bírakkal szemben. Ülnök az a német állampolgár lehet, aki a 25. életévét betöltötte, de 70. életévét nem.⁴²

Összegezve elmondható, hogy a német rendszer az eddig megvizsgált rendszerekhez képest lényegesen közelebb áll szabályozás tekintetében a Magyarország meghonosodotthoz, valamint a későbbiekben, a magyar rendszer vizsgálatánál a német felépítés egyértelmű hatásai mutatkoznak meg.

⁴¹ Herke Csongor: A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei. Egyetemi jegyzet, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2011. 16. o.

⁴² Das Shöffenamnt:
http://www.justizportal.niedersachsen.de/portal/live.php?navigation_id=13295&article_id=56765&psmand=50

V. Az ülnökök helyzete napjainkban Magyarországon

Az ülnökök képezik a magyar igazságszolgáltatás laikus elemeit. A bíróságokon az ítélezési folyamatban nem hivatásos bírakként vesznek részt. Az ügyek elbírálása során vagy egyesbíró ítélezik, vagy pedig bírói tanács, és ez utóbbi az az aspektusa az eljárásnak, ahol a laikusok megjelennek. A bírói tanács összetétele változó, amelyet az elsőfokú eljárásnál bővebben ki fogok fejteni. Fontos azonban, hogy egyesbíróként és a tanács elnökeként csak hivatásos bíró járhat el. Az ülnökök tevékenységét nem csak a büntető igazságszolgáltatás területére redukálhatjuk, hiszen Magyarországon ülnököket alkalmaznak a munkaügyi bíráskodásban is. Amikor laikus részvételtől beszélünk, akkor nem a választott bíráskodást és a mediációt értjük alatta, mert a választott bíró és a mediátor is laikus abból a szempontból, hogy nem feltétlenül jogvégzett, bár az esetek többségében, főleg a mediátor rendelkezik jogi szaktudással. Az ülnökök ezzel szemben azok, akik a rendes bírósági eljárásban vesznek részt és az elsőfokú bírósági ítélet meghozatalában működnek közre.

5.1. Ülnökök a büntetőeljárásban; az elsőfokú eljárás menete

Az első fontos észrevétel az, hogy az ülnökök a büntetőeljárásban kizárólag elsőfokú tárgyaláson vesznek részt. A bíróság összetétele, mint ahogy korábban már utaltam rá, változó, amelyet a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban Be.) határoz meg. A Be. 14. §-ában meghatározza az elsőfokon ítélező helyi bíróság és a törvényszék összetételét, valamint későbbi szakaszai további rendelkezéseket tartalmaznak erre vonatkozóan. Mindenekelőtt tisztázni kell, hogy kétféle tanács létezik. Az egyik az ún. kistanács, ahol egy hivatásos bíró és két ülnök van, a másik pedig a nagytanács, amelyet három ülnök és két hivatásos bíró alkot. Helyi bíróságon tanács eljárására akkor kerül sor, ha a bűncselekmény miatt kilátásba helyezett szabadságvesztés 8 évi vagy azt meghaladó tartamú, valamint az egyesbíró azt kifejezetten a tanács elé utalta, illetve ha a vádirattól eltérő minősítést állapít meg, amely indokolja az ügy tanács elé utalását.⁴³ Sor kerülhet azonban nagytanács eljárására is, ha azt a vádlottak nagy száma vagy az ügy különösen nagy terjedelme indokolja.⁴⁴ Az ülnökök a helyi bíróság mellett a törvényszéken eljárnak elsőfokú ügyekben. Ebben az esetben - törvény elérő rendelkezése hiányában – szintén kistanács ítélezik.⁴⁵ A törvényszéken nagytanács eljárása is lehetséges, amikor a vádlottak nagy száma

⁴³ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 14.§ (1) (3) (4) bek.

⁴⁴ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 270/A §

⁴⁵ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 14.§ (2) (4) bek.

vagy az ügy nagy terjedelme és bonyolultsága ezt indokolja, továbbá ha az elkövetett bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását teszi lehetővé.⁴⁶

Az összetétel alapján többféle következtetés is levonható. Először elmondható, hogy mind a helyi bíróság, mind pedig a törvényszék előtt lehetőség van ülnökbíráskodásra. (Meg kell jegyezni, hogy a helyi bíróság elnevezést 2013-tól felváltja a járásbíróság kifejezés.) A másik fontos megállapítás pedig az, hogy akár kistanács, akár nagytanács eljárásáról legyen szó, a tanácsban az ülnökök mindig többséget alkotnak a hivatásos bíróval vagy bírakkal szemben, így elméletben nincs akadálya annak, hogy a laikusok a hivatásos bírakat leszavazzák és a bíró vagy bírák véleményével ellentétes ítélet szülessen.

A kistanács és a nagytanács mellett bizonyos esetekben speciális tanácsok ítélezhetnek. Ezeket a speciális tanácsokat a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban, a katonai büntetőeljárásban, illetve az egyes kizárólagos illetékességű ügyek esetén alkalmazzák, és ezekre különleges szabályok vonatkoznak.⁴⁷

Az elsőfokú eljárásban az ülnökök a hivatásos bíróval alkotott tanácsban vesznek részt a tárgyaláson, bizonyos esetekben a tárgyalás előkészítésén és hozzájárulnak az ítélethez. A laikusok vizsgálata előtt az elsőfokú eljárás egyes mozzanataival foglalkozom, hogy egységben lássuk az igazságszolgáltató tevékenység folyamatát.

A tárgyalás előkészítése során a tanács elnöke dönt a legtöbb kérdésben, mint áttétel, egyesítés, elkülönítés, öttagú tanács elé utalás, az eljárás felfüggesztése, vádtól eltérő minősítés, egyes intézkedések és egyéb kérdések. A tanácsnak, így az ülnököknek csak az eljárás megszüntetése és a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések alkalmazása esetén van szerepe. Az utóbbi esetben a tanácsnak előkészítő ülést kell tartania, ahol a tanács tagjain kívül a jegyzőkönyvvezető, az ügyész, a vádlott és védője lehet jelen.⁴⁸

Az elsőfokú eljárás során a tárgyalásnak van a legnagyobb jelentősége, és az ülnökök tevékenysége is itt bontakozhat ki. Az ülnökök tájékoztatására szolgáló Ülnöki kézikönyv is ezzel az egységgel foglalkozik a legtöbbet, a tárgyalás menetéről részletes útmutatást nyújt. Magáról a tárgyalás előkészítéséről a tanács elnöke gondoskodik, valamint a tárgyalást is ő – azaz a hivatásos bíró – nyitja meg, majd megjelöli az ügyet, számbavételezi a megjelenteket és felhívja a tanúkat a tárgyalóterem elhagyására, illetve ekkor történik az indítványok megtétele.⁴⁹ A következő momentum a tárgyalás megkezdése, ahol az ügyész ismerteti vádat,

⁴⁶ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 271.§(2) bek.

⁴⁷ Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2010. 46.o.

⁴⁸ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 272.§

⁴⁹ Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 64-65.o.

és nyilatkoznak a polgári igényről. A tárgyalás során az ülnökök szempontjából lényeges rész a bizonyítás, ahol a tanácsstagoknak mindvégig jelen kell lenniük, így az ülnökök sem hagyhatják el a tárgyalótermet a tárgyalás tartama alatt.⁵⁰ A bíróság tagjai részvételét illetően jogegységi döntés és kollégiumi vélemény is született. Az 1/2002 Büntető Jogegységi határozata szerint eljárási szabálysértés, ha az elsőfokú bíróság a hat hónapon belül megtartott tárgyalást - az ülnök személyének megváltozása ellenére - a korábbi tárgyalás anyagának ismertetésével nem ismétli meg. A 65. Büntető Kollégiumi Vélemény alapján abszolút eljárási szabálysértésnek minősül, ha a hivatásos bíró személyében történő változás ellenére a tárgyalást nem ismétlik meg. Nem feltétlen hatályon kívül helyezési ok, hanem relatív eljárási szabálysértés az, ha a bíróság a tárgyalást annak ellenére, hogy a korábbi tárgyalás óta hat hónap eltelt, nem kezdi előlről, illetve a hat hónapon belül megtartott tárgyalást a tárgyalás anyagának ismertetésével nem ismétli meg annak ellenére, hogy a tanács összetételében az ülnökök személye megváltozott.⁵¹ A jelenleg hatályos Be. 240.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a tanács tagjai a tárgyaláson mindvégig jelen vannak. Abban az esetben, ha a bíróság nem volt törvényesen megalakítva, vagy a tárgyaláson a tanács tagjai nem voltak mindvégig jelen, a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét és új eljárásra utasítja, tehát abszolút szabálysértésről van szó. A kiemelt jelentőségű ügyeknél, ha a hivatásos bíró vagy az ülnök személyében változás történt, a tárgyalás három hónapon belül a tárgyalás anyagának ismertetésével is megismételhető. A tárgyalás anyagának ismertetése után figyelmeztetni kell az ügyészt, a vádlottat és a védőt arra, hogy az ismertetésre észrevételt tehet, és az ismertetés kiegészítését kérheti. A figyelmeztetést és az észrevételt jegyzőkönyvbe kell foglalni.⁵²

A tanúvallomások és szakértői vélemények kapcsán, továbbá tárgyi bizonyítékokhoz kapcsolódóan kérdéseket tehetnek fel a hivatásos bíró mellett az ülnökök is. Végül a perbeszédeket követően következik a határozathozatal,⁵³ amelyet a következő pontban részletesen kifejtetk.

⁵⁰ Dr. Szollár Pál megyei bírósági tanácselnök: Ülnöki kézikönyv. Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala - Magyar Bíróképző Akadémia, Budapest, 2007. 13. o.

⁵¹ BKv. 65.

⁵² A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 554/L §

⁵³ Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 30.o.

5.2. *Határozathozatal*

Az ítélet meghozatalánál jelentős szerepe van az ülnököknek, ugyanis a hivatásos bíróval együttesen hozzák meg az ítéletet, így minden tanácstag nyilatkozik a tárgyalás során benne kialakult benyomásokról. Az ügydöntő határozatot szavazással hozzák meg, és amennyiben nem egybehangzó a döntés, szavazattöbbséggel döntenek. Amennyiben a bíróság ülnökökből is álló tanácsban jár el, a szavazást megelőzően a tanács elnöke felvilágosítást ad arról, hogy milyen határozat hozható, tájékoztatást ad a döntéshez szükséges törvényhelyekről, a büntetési nemekről és azok mértékéről, valamint az intézkedésekről.⁵⁴

A tanács az ügydöntő határozat meghozatala során megállapítja a tényállást, ez alapján dönt arról, hogy a vádlott bűnös-e, és ha igen, milyen bűncselekményben, majd arról, hogy milyen büntetést kell kiszabni, illetve milyen intézkedést kell alkalmazni, valamint dönt egyéb rendelkezésekről határoz. A Be. 256. §-a kimondja továbbá, hogy a fiatalabb bíró szavaz először, majd végül az elnök. Abban az esetben, ha a büntetés kiszabása vagy az intézkedés alkalmazása kérdésében a szavazás nem egyhangú, úgy kell megállapítani a szavazattöbbséget, hogy a leg súlyosabb jogkövetkezmény mellett leadott szavazat a hozzá legközelebb esőt erősíti, és ahhoz kell számítani. Az ülnököknek számbeli fölényük miatt lehetőségük nyílik a hivatásos bíró leszavazására, de előfordulhat olyan eset is, amikor csupán az egyik ülnök nem ért egyet a többségi ítélettel. Az a bíró, aki a kisebbségi véleményt képviseli, különvéleményt csatolhat az ítélethez.⁵⁵ A Be. alapján különvéleményt a kisebbségi álláspontot képviselő adhat, tehát szó szerinti értelmezés szerint akkor kerül erre sor, ha kistanács esetén az ülnökök leszavazzák a hivatásos bírót, vagy nagytanács eljárásában a két hivatásos bíró közül az egyik kisebbségbe kerül.

A tanácsülésen a határozat rendelkező részét le kell írni, és azt a tanács tagjai aláírják, majd ezt követően történik annak kihirdetése. A Be. 321. §-a alapján a határozat rendelkező részét a tanács elnöke állva olvassa fel, és a jelenlevők állva hallgatják meg, majd ezt követően a tanács elnöke szóban elmondja az indokolás lényegét.

Összességében elmondható tehát, hogy az ülnököknek tényleges beleszólási lehetőség van biztosítva az ítélet kialakításában, viszont a gyakorlatban ez kevésbé érvényesül. A határozathozatallal kapcsolatban felmerülő problémákra azonban az ülnökök jogállásának ismertetése után fogok visszatérni.

⁵⁴ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 256. § (1) (2) bek.

⁵⁵ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 256. § (5) bek.

VI. Az ülnök választása

Magyarországon az Alaptörvény 27. cikkének (1) bekezdése rögzíti a társasbíráskodás elvét, miszerint „a bíróság – ha törvény másképpen nem rendelkezik – tanácsban ítélik”. Éppen emiatt fontos a bíróságok számára a megfelelő számú ülnök biztosítása az ítélezésben. Az ülnökválasztásra vonatkozó szabályokat a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban: Bjt.) tartalmazza. Magát az ülnökválasztás napját az Országos Bírói Hivatal (OBH) előterjesztésére a köztársasági elnök tűzi ki. A megválasztandó ülnökök számát az OBH állapítja meg és erről a választó önkormányzatok polgármesterei, a főpolgármester és a megyei közgyűlések elnökei közvetlenül kapnak értesítést.

Az ülnökválasztás kiemelt fontosságú feladatot jelent a megyei és helyi önkormányzatok számára. A következőkben a jelölési és a választási eljárás folyamatát érdemes megvizsgálni. Az OBH egy tájékoztatót bocsátott az önkormányzatok rendelkezésére feladataik könnyítése érdekében.

6.1. Ülnökök jelölése

Az ülnökök jelölésére vonatkozó részletes szabályokat a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (Bjt.) tartalmazza. A bíróság illetékességi területének fontos szerepe van, mivel ennek alapján történik az ülnökök jelölése. A Bjt. 213.§ (1)-(4) meghatározza, hogy kik azok, akik az ülnököket jelölhetik. Elsősorban a bíróság illetékességi területén állandó lakóhellyel rendelkező azon nagykorú magyar állampolgárok jelölhetnek, akik választójoggal rendelkeznek, valamint az adott területen működő helyi önkormányzat és társadalmi szervezetek, a politikai pártok kivételével. A fiatalok elleni büntetőeljárásban az egyik ülnöknek pedagógusnak kell lennie, így ezeket az ülnököket az illetékességi területen működő általános és középfokú oktatási intézmények jelölik. A büntetőügyekben egy másik külön eljárásnál is speciális szabályok érvényesülnek, de ezekről a későbbiekben külön pontban fogok említést tenni.

Ülnöknek azok a magyar állampolgárok jelölhetők, akik 30. életévüket betöltötték, de 70. életévüket még nem, büntetlen előéletűek és választójoggal rendelkeznek.⁵⁶

Az önkormányzatok a településen szokásos módon (hirdetmény, helyi fórumok stb.) hirdetik meg az ülnökválasztás lehetőségét.⁵⁷ A társadalmi szervezeteket és a fiatalok ügyek

⁵⁶ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 212.§(1) bek.

kapcsán az általános- és középiskolákat közvetlenül értesíti a jelöltállítás lehetőségéről. A jelölési hirdetések meghatározott információkat kell tartalmaznia, mint például azt, hogy melyik bíróságra lehetséges az ülnök jelölése, ki választható, ki állíthat jelöltet. Az ülnökök jogaira és kötelezettségeire vonatkozó tájékoztatót a polgármesteri hivatalban meg lehet tekinteni. A hirdetés tartalmazza azt is, hogy meddig és hova lehet bejelenteni a jelölést, magába foglalja az ülnökké jelölés mintáját és a jelölés elfogadó nyilatkozatának mellékletét is. Amennyiben jelölést nyújtanak be, csatolni kell hozzá a jelölt elfogadó nyilatkozatát, amelyben arról is kell nyilatkoznia, hogy volt-e már büntetve és hogy rendelkezik-e választójoggal. A nyilatkozat továbbá a jelölt nevét, születési helyét és idejét, anyja nevét, lakóhelyét, iskolai végzettségét, szakképzettségét, foglalkozását, munkahelye nevét és címét, havi átlagkeresetét, valamint az aláírását tartalmazza.

A jelölési folyamat utolsó része, amikor a bíróság székhelye szerint illetékes önkormányzat polgármestere, vagy közgyűlés elnöke stb. ellenőrzi a jelöltek büntetlen előéletét. A jelöltnek igazolnia kell büntetlen előéletét, így az igazolás céljából a bünygyi nyilvántartó szerv által kiállított hatósági bizonyítvány kiadása iránti eljárásért megfizetett igazgatási szolgáltatási díjat az ülnök részére megtérítik.⁵⁸ Ezt a személyes adatot a bíróság az ülnöki megbízatás megszűnéséig kezeli.

6.2. Ülnökválasztás folyamata

A helyi bíróság ülnökeit a bíróság székhelye szerint illetékes települési önkormányzatok és kisebbségi önkormányzatok képviselő-testületei választják meg a Budakörnyéki Bíróság kivételével, ugyanis oda az ülnököket a Pest Megyei Központi Közgyűlés és a Pest megyei kisebbségi önkormányzatok képviselő-testületei választják. A törvényszék ülnökeit a megyei vagy fővárosi, megyei jogú városi közgyűlés és a területi kisebbségi önkormányzatok képviselő-testületei választják, míg a kerületi bíróságok ülnökeiről a kerületi önkormányzatok és a települési kisebbségi önkormányzatok képviselő-testületei döntenek.⁵⁹

Ha helyi bírósági ülnökök választása eredményeként olyan kevés számú ülnököt választanak meg, hogy ez veszélyezteti a bíróság működését, az ülnökök feladatait azok a törvényszékhez megválasztott ülnökök is elláthatják, amelynek illetékességi területéhez az érintett helyi bíróság tartozik. Mindemellett ha a megválasztott ülnökök száma nem éri el az OBH elnöke által megállapított létszámot, az OBH elnöke kezdeményezheti a köztársasági

⁵⁷ http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=tajek_ulonok

⁵⁸ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 219.§(1) (2) bek.

⁵⁹ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 215.§ (1) bek.

elnöknél a soron kívüli ülnökválasztás kiírását.⁶⁰ A választás módjára a Bjt. szerint a helyi önkormányzatokról szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 46. § (2) bekezdésének b) pontját megfelelően kell alkalmazni.⁶¹ Az önkormányzatoknak a választásra vonatkozó hatásköre nem ruházható át egyéb szervekre. Az ülnököket választó testületi üléseket a köztársasági elnök által határozatban megjelölt időközben kell megtartani és külön kell szavazni a fiatakorúak büntető ügyeiben eljáró ülnökökről. Ezt követően a megválasztott ülnökök névjegyzékét és a jelöltek elfogadó nyilatkozatát haladéktalanul át kell adni annak a bíróság elnökének, ahova megválasztották az ülnököket. Az ülnökök megbízólevelét az ülnököt megválasztó önkormányzat polgármestere, a főpolgármester, a közgyűlés elnöke állítja ki.

Az ülnököknek megválasztásuk után esküt kell tenniük, amelyről az illetékes bíróság elnöke gondoskodik. A választási eljárás pozitívaként emelhető ki, hogy az OBH további mellékletekkel és útmutatásokkal igyekszik az önkormányzatok feladatait csökkenteni és egyszerűsíteni. További előnye a bíróságok és önkormányzatok együttműködése a felmerülő problémák és feladatok során, így a bíróságok már a választások kapcsán információt szerezhetnek a leendő ülnökökről.

6.3. *Katonai ülnökök választása*

A katonai büntetőeljárás – a fiatakorúak elleni büntetőeljárás mellett - a külön eljárások egy olyan csoportja, ahol speciális szabályok vonatkoznak az ülnökválasztásra. Azért is érdemes erről külön pont alatt említést tenni, ugyanis némileg összetettebb ülnökválasztási eljárást figyelhetünk meg.

A Bjt. 213. § (3) bekezdése alapján az eljáró katonai tanácsok ülnökeit a fegyveres erők és rendvédelmi szervek illetékes parancsnokai jelölik, az ott működő érdekképviselői szervek javaslataira figyelemmel. A Be. rendelkezései alapján katonai büntetőeljárásnak van helye katoná által a tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménynél, a Magyar Honvédség tagja által elkövetett bármely bűncselekmény esetén, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény, továbbá a szövetséges fegyveres erő által Magyarországon vagy magyar hajón vagy légi járművön elkövetett bűncselekmény esetén.⁶²

⁶⁰ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv., 217.§ (3) (4) bek.

⁶¹ A helyi önkormányzatokról szóló 2011. évi CLXXXIX. tv.

⁶² A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 470.§

A katonai tanácsok összetétele, mint ahogy már utaltam rá, speciális. A katonai tanácsban részt vevő ülnök a Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjai, akik katonai rendfokozatot viselnek. A katonai bíró rendfokozatától függetlenül bármely rendfokozatú terhelt büntetőügyét tárgyalhatják, azonban előírás, hogy az ülnököknek a terhelnél magasabb rendfokozattal kell rendelkezniük.⁶³ A katonai ülnökök a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartoznak, ő vezényli a katonai bírákat és ülnököket a kijelölt bírósági szervezethez.

A rendőrökre, mint a katonai büntetőeljárás egyéb lehetséges alanyaira, az országos rendőrfőkapitány rendelkezései az irányadók. A 11/2007. (OT 5.) ORFK utasítása foglalkozik a katonai ülnökök jelölésével és választásával. „A meghatározott számú és rendfokozatú katonai ülnök választását az illetékes katonai tanács elnökének közvetlen megkeresése alapján, állománygyűlésen kell megtartani.”⁶⁴ A jelölés kapcsán az illetékes parancsnok a jelölt állandó lakóhelye szerint illetékes jegyzőtől beszerzi a választójog meglétére szolgáló igazolást, valamint összehívja a katonai ülnökválasztó állománygyűlést. A gyűlésen lehetőség van arra, hogy a jelöltek mellett vagy ellen a jelenlévők felszólaljanak, majd nyílt szavazással döntenek a katonai ülnök megválasztásáról, amelyhez egyszerű többség is elegendő. A választásról jegyzőkönyv készül, amelyet a jelölésre illetékes parancsnoknak kell felterjeszteni, aki tájékoztatja a megkereső bíróság katonai tanácsának elnökét a választás eredményéről, és megküldi a választásról készült jegyzőkönyv, jelölőlapok és elfogadó nyilatkozatok egy-egy másolatát. A katonai ülnökök megválasztásuk után az illetékes törvényszék (fővárosi bíróság) előtt esküt tesznek. Végül a megválasztott ülnököket előre megállapított rendben az állományilletékes parancsnok útján rendeli ki feladatuk ellátására az illetékes törvényszék (fővárosi bíróság) katonai tanácsának elnöke.⁶⁵

Láthatjuk tehát, hogy az ülnökválasztás szabályain belül van még egy elkülönült csoport a katonai ülnökök tekintetében, ahol még alaposabb szabályozásra van szükség. A két választási eljárás között az alapvető különbség már a jelöltállító és az elfogadó nyilatkozatok nyomtatványán keresztül is érzékelhető. A további különbség, hogy mivel a fegyveres erők és rendvédelmi szervek egy sajátos „mikrotársadalmat” jelentenek, csak egy bizonyos meghatározott kör kerülhet a jelöltek és a jelölők közé egyaránt. Egy katonai büntetőügyben laikusnak lenni nem ugyanolyan, mint egy „egyszerű” büntetőügyben. Számos olyan eset van, amelyet kellő háttérinformáció és a fegyveres erők világának ismerete nélkül egy hétköznapi

⁶³ Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana, AndAnn Kiadó, Pécs, 2010. 157. o.

⁶⁴ 11/2007. (OT 5.) ORFK

⁶⁵ 11/2007. (OT 5.) ORFK

ember nem tud kellőképpen átlátni, megítélni. Az ülnökök létjogosultsága az ilyen jellegű ügyekben, az előbb leírtakra tekintettel megkérdőjelezhetetlen, így fontos, hogy külön kerüljön szabályozásra a katonai ülnökök választása.

VII. Az ülnökök jogállása

A Bszi. kimondja, hogy a bíróság egyesbíróként vagy tanácsban jár el és az ítélezésben - törvény által meghatározott ügyekben és módon - ülnökök is részt vesznek, akiknek a jogaik és kötelezettségeik a hivatásos bíróval azonosak.⁶⁶ Emellett a Bjt. XI. fejezete tartalmaz rendelkezéseket az ülnökök jogállására vonatkozóan, amely lényegében megismétli a Bszi. rendelkezését a jogok és kötelezettségek tekintetében. Végül a Be. 14.§ (6) bekezdése szintén deklarálja, az ülnökök jogai, kötelességei megegyeznek a hivatásos bíróéval.

Az ülnöki megbízatás négy évre szól, és ez idő alatt nem lehetnek politikai pártok tagjai és egyéb politikai tevékenységet sem folytathatnak, azonban a munkavállalói és szakmai érdekképviselői szervezetben való részvétel nem tiltott. Az ülnököt előre megállapított rendben a bíróság elnöke hívja be, és osztja be az ítélező tanácsokba. Fontos emellett, hogy a bíróság elnöke évente egyszer, illetve ha az időszaki feladatok megkívánják, értekezletet tart a megválasztott ülnökök számára.⁶⁷ Az ülnököt mentelmi jog illeti meg, tehát nem vonható felelősségre bíróság vagy más hatóság az igazságszolgáltatással kapcsolatban elkövetett bűncselekmény, valamint a tevékenységének gyakorlása során általa közölt tény vagy vélemény miatt. A mentesség nem vonatkozik a szigorúan titkos és titkos minősítésű adattal való visszaélésre, a rágalmazásra és a becsületsértésre, valamint az ülnök polgári jogi felelősségére.⁶⁸

Az ülnökök megbízása megszűnik a Bjt. 220.§ rendelkezései alapján, ha a megbízás lejár, betöltik 70. életévüket, elvesztik választójogukat vagy lemondanak. A lemondó nyilatkozat érvényességéhez a képviselő-testület, illetőleg a megyei (fővárosi) közgyűlés elfogadó nyilatkozatára nincs szükség, viszont a képviselő-testületnek kötelessége az illetékes bíróság elnökét haladéktalanul értesíti. Az ülnök a lemondás bejelentésének napjától ítélezési tevékenységét nem gyakorolhatja. A 70. év betöltésénél illetve a választójog elvesztésénél a megbízatás megszűnését a képviselő-testület, illetve a megyei (fővárosi) közgyűlés határozattal állapítja meg, és a bíróság elnökét ebben az esetben is haladéktalanul értesíti. A Bjt. említést tesz a katonai ülnökök megbízatásának megszűnéséről, és esetükben akkor is véget ér a megbízatás, ha szolgálati viszonyuk megszűnt.

⁶⁶ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról 2011. évi CLXI. törvény 15.§

⁶⁷ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 218.§ (2) (3) bek.

⁶⁸ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 2.§ (4) bek.

7.1. Jogaik

Az ülnökök jogállása kapcsán már említettem, hogy a hivatásos bíróval azonos jogok és kötelezettségek illetik meg őket. A dolgozatomban először az ülnökök jogaival foglalkozom részletesebben.

A bírák és az ülnökök függetlenek, a jogszabályok alapján meggyőződésüknek megfelelően döntenek, az ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók.⁶⁹ Az ülnököknek részvételük előtt egy hónappal értesülniük kell az ügyről, illetve, hogy kérésére, fontos okból a bíróság elnöke elhalaszthassa a működése megkezdésének időpontját.⁷⁰

Fontos joguk továbbá, hogy tájékozódjanak az ügyről, erre az ülnököknek kizárólag a bíróságon van lehetőségük, ahol be tudnak tekinteni az ügy irataiba.⁷¹

Az ülnökök joga van a díjazáshoz. A Bjt. szerint a munkaviszonyban, közszolgálati vagy közalkalmazotti jogviszonyban, szolgálati jogviszonyban és szövetkezetnél munkajogi jellegű jogviszonyban álló ülnököt ülnöki működésének időtartamára távolléti díj illeti meg. Ha az ülnök távolléti díj nem éri el a bírói 1. fizetési fokozat egy munkanapra eső összegének a 25 százalékát, akkor ezt az összeget ki kell egészíteni.⁷² A távolléti díj jelenlegi összege 4662 (nettó 3916) forint egy tárgyalási napra. Ez azonban csak azokra igaz, akiknek az ülnöki tevékenységük mellett nincsen fő foglalkozásuk. Aki foglalkozása mellett ülnök, annak a tárgyalási napra tisztsége gyakorlásának idejére távolléti díja illeti meg, amelyet, ha a fenti módon számított tiszteletdíjnál alacsonyabb, arra az összegre kell kiegészíteni. Abban az esetben, ha valamely jogszabályban biztosított juttatáshoz való jogosultság, valamint annak mértéke meghatározott munkateljesítménytől vagy a munkában eltöltött napok számától függ, az ülnöki működés időtartamát munkában töltött időként kell számításba venni. A törvény arra az esetre is biztosít szabályozást, ha az ülnök nem áll meghatározott jogviszonyban, vagy működése idejére nem részesül fizetésben. Ezekben az esetekben az ülnököt tiszteletdíj illeti meg, melynek mértéke a működés minden napjára a bírói 1. fizetési fokozat egy munkanapra eső összegének a 25 százaléka. A Bjt. alapján az ülnök a hivatalos kiküldetésével járó költségeket is elszámolhatja a bírákra irányadó rendelkezések megfelelő alkalmazásával.⁷³

⁶⁹ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról 2011. évi CLXI. törvény 15.§

⁷⁰ Az OITH tájékoztatója a bírósági ülnökök választásáról: http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=oith_search

⁷¹ http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=oith_search

⁷² A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 221.§ (3) bek.

⁷³ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 221.§ (4) (5) bek.

Az elsőfokú tárgyaláshoz kapcsolódóan hivatásos bírával egyenrangú félként tehetnek fel kérdéseket a kihallgatott személyhez, intézkedésekkel segíthetik a hivatásos bíró munkáját, figyelmeztethetik az intézkedés szükségességére, valamint a helyszíni szemlén is nagy segítséget jelentenek.⁷⁴ Az erre vonatkozó szabályokat a Be. rendelkezései tartalmazzák.

7.2. Kötelezettségeik

Elsősorban, mint ahogy korábban említettem, a Bjt. XI. fejezete foglalkozik az ülnökök jogállására vonatkozó szabályokkal, de a bírákra vonatkozó rendelkezések között is találunk rájuk nézve kötelezettségeket. Az ülnökök kötelezettségeihez tartozik, hogy a megválasztásuk után bírói esküt kell tenniük, és ehhez kapcsolódóan kötelező a zárt tanácskozással kapcsolatos tanácskozási titkot megőrizniük.⁷⁵ Az ülnök az esküjében megfogadja, hogy az Alaptörvényt és az egyéb törvényeket megtartja, továbbá, hogy Magyarországhoz és az Alaptörvényhez hű lesz, lelkiismeretesen jár el, és a tisztségéhez méltó magatartást tanúsít majd.

A Bjt. bírák jogállására vonatkozó fejezetnél kötelezettségként szerepel az is, hogy a bírák – tehát végső soron az ülnökök is – befolyásolástól mentesen és részrehajlás nélkül kell eljárniuk. A döntés befolyásolására irányuló kezdeményezéseket pedig el kell utasítaniuk, majd haladéktalanul jelenteni kell a bíróság elnökének, valamint az ügyfelekkel szemben tisztességes és pártatlan magatartást tanúsítaniuk.⁷⁶ A titoktartási kötelezettséghez visszatérve, ki kell térni arra is, hogy a folyamatban lévő ügyekről a bírák (és ülnökök) nem formálhatnak véleményt és nem nyilatkozhatnak. A médiának, sajtónak csak a bíróság elnöke vagy az általa megbízott személy adhat felvilágosítást.⁷⁷

Az ülnökökre ugyanazok az összeférhetetlenségi szabályok vonatkoznak, mint a hivatásos bírákra, ilyen ok fennállását haladéktalanul be kell jelenteniük. A Bjt. a bírák összeférhetetlenségére vonatkozó fejezete szerint „A bíró a tisztsége ellátásán kívül csak tudományos és oktatói, edzői, versenybírói, játékvezetői, művészi, szerzői jogi védelemben részesülő, továbbá lektori és szerkesztői, valamint műszaki alkotó munkát végezhet kereső tevékenységként, de ezzel nem veszélyeztetheti függetlenségét és pártatlanságát, illetve nem

⁷⁴ Szollár Pál megyei bírósági tanácselnök: Ülnöki kézikönyv, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala - Magyar Bíróképző Akadémia, Budapest, 2007. 17. o.

⁷⁵ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 218.§ (1) bek.

⁷⁶ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 36.§

⁷⁷ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 44.§(2) bek.

keltheti ennek látszatát, valamint nem akadályozhatja hivatali kötelezettségei teljesítését.”⁷⁸
Az ülnökökre vonatkozóan ez annyiban tér el, hogy ülnököknél – a hivatásos bírákkal ellentétben – nem számít, hogy milyen foglalkozást gyakorolnak ítélkező tevékenységük mellett, nincsenek az előzőekben ismertetett megszorítások.

7.3. Magyar Ülnöki Egyesület

Az ülnököknek sokáig nem volt szakmai érdekképviselői szervezete, továbbá a bírák etikai kódexe sem vonatkozik rájuk. Jelenleg a Magyar Ülnökök Egyesülete (MÜE) látja el az érdekképviselői feladatokat 2011. január 12. óta.⁷⁹

A MÜE egy önkormányzati elven működő társadalmi érdekvédelmi szervezet, amelynek célja a Magyarországon működő ülnökök tevékenységének elismertetése, erősítése, valamint a presztízsének javítása, az ülnöki jogok érvényesítése. A MÜE feladatait az Alapszabály tételesen meghatározza, és ide tartozik az ülnököket érintő jogszabályi tervezetek véleményezése, az ülnökök anyagi érdekeinek képviselése valamint a Bíróügyi Ülnöki Etikai Kódex elkészítése is.⁸⁰

A MÜE mindemellett együttműködik az igazságszolgáltatási szervezettel, és továbbképzést, oktatást szervez az ülnököknek; honlapot tart fenn a tájékoztatásuk elősegítése érdekében.

Az Egyesület vagyona a tagdíjakból, felajánlásokból, rendezvényekből befolyt összegekből, pályázatokból nyert pénzből valamint egyéb bevételből áll. Tagjai elsősorban az ülnökök, de vannak az ún. pártoló tagok, akik magát az ülnöki tevékenységet anyagilag támogatja. A tagság egyébként teljesen önkéntes alapú, bármikor ki lehet lépni, azonban a tagság idejére tagdíjfizetési kötelezettség áll fenn.⁸¹

A MÜE tevékenységének vizsgálata során felmerült bennem egy kérdés az Ülnökök Etikai Kódexét illetően. A alapszabályból egyértelműen látszik, hogy a MÜE tagság önkéntes alapú, amely tagdíj fizetési kötelezettséggel jár, így nem minden ülnök tagja az egyesületnek. Abban az esetben, ha valamely ülnök nem rendelkezik tagsággal, akkor rá az etikai kódex nem vonatkozik. Felmerül tehát annak a szükségessége, hogy egységes rendszert hozzunk létre. Véleményem szerint egy minden ülnök számára kötelező szakmai kamarát kellene alakítani, vagy pedig a bírákra vonatkozó etikai kódexet kellene kiterjeszteni rájuk. Ezekkel a megoldásokkal áthidalható lenne az ülnökrendszer szabályozásának ezen hézagja.

⁷⁸ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 40.§ (1) bek.

⁷⁹ A Magyar Ülnöki Egyesület Alapszabálya: <http://www.ulnokok.hu/data/sites/1/Alapszab%C3%A1ly.pdf>

⁸⁰ <http://www.ulnokok.hu/data/sites/1/Alapszab%C3%A1ly.pdf>

⁸¹ <http://www.ulnokok.hu/data/sites/1/Alapszab%C3%A1ly.pdf>

VIII. Az ülnökökkel kapcsolatban felmerült problémák

Az előzőekben részletesen megvizsgált ülnöki rendszer szabályozása kapcsán szembetűnő problémákat lehet megfigyelni. Mindenekelőtt első észrevételként le kell szögezni, hogy a jogintézményre vonatkozó szabályok különböző törvényekből ismerhetők meg. Ez azért is fontos, mivel nem egy kellően egységes, rendszerezett joganyag áll rendelkezésünkre, a szabályozás szétszórt, bonyolult és rendkívül összetett, amely a jogalkalmazás számára számost értelmezési és alkalmazási nehézséget okozhat. Az ülnökök jogállása az Alaptörvényből egyértelműen nem vezethető le, így rájuk is a korábban már említette bírósági szervezetre vonatkozó sarkalatos törvények vonatkoznak.

Az Alaptörvény 27. cikk (2) bekezdésében szerepel a nem hivatásos bíró kifejezés, miszerint a „törvény által meghatározott ügyekben és módon nem hivatásos bírák is részt vesznek az ítékezésben”, azonban arra, hogy ki számít nem hivatásos bírónak, és hogy hogyan nyerik el ezt a tisztséget, nem ad magyarázatot. Többek között arra gondolok, hogy a különböző törvények egyhangúan kiemelik, hogy a bírák és a laikusok jogai és kötelezettségei azonosak, mégis differenciálják őket viszont a különbségtétel nem kellően egyértelmű. Véleményem szerint a valóságban nem valósul meg a hivatásos és nem hivatásos bírák egyenlősége.

Ez alapján elmondható, hogy az ülnökökre vonatkozó szabályozás nem egységes, szükség lenne arra, hogy egy átfogó és egységes alsóbb szintű jogszabály rendelkezzen róluk, mint ahogy Ausztriában a Schöffengesetz.

A következő problémát az jelenti, hogy az ülnökök választásánál csak általános paraméterek vannak megadva arra nézve, hogy kik választhatók, nem kell sem szakmai sem emberi alkalmassági követelményeknek megfelelni. Erre vonatkozóan nincs jogszabályi rendelkezés és OBH ajánlás sem. Ebből kifolyólag nincsenek meg a feltételek sem ahhoz, hogy a hivatásos bíró tényleges partnerei tudjanak lenni. Tovább erősíti az egyenlőtlenséget az is, hogy az ülnökök nem tarthatnak igényt bírói igazoltványra sem, sőt még egy elkülönült helységet sem tudhatnak magukénak a bíróságon. Így világos, hogy a tárgyi feltételek – mint számítógép, telefon vagy egy asztal – nincsenek biztosítva, amely megnehezíti a dolgukat az ügyek tanulmányozásában.⁸² A szabályozás szerint az ülnökök betekintheznek annak az ügynek az irataiba, amelyben a tanács részét képezik, azonban a gyakorlatban ez nem ilyen egyszerű. Egyrészt nincs saját hely biztosítva nekik az elmélyült tanulmányozáshoz, másrészt pedig a hivatásos bíró az ügy anyagát haza is viheti. Szerencsésebb esetben mégis

⁸² Fogarasi József: A bírósági ülnök, Magyar Polgármester 10. évfolyam, 3. szám, 2008. 3. o.

szerezhetnek ismereteket még a tárgyalás előtt, de a vonatkozó jogszabályok tanulmányozására már nem marad idejük. Az általánosabb megoldás az, hogy a tárgyalás előtt egy kis idővel közvetlenül a bírótól szerzik meg az információkat az esetről.

További különbséget találhatunk a továbbképzési rendszer tekintetében. Míg a bíróknak akár évente többször térítésmentes képzésben van részük az igazságügyi tevékenység megfelelő gyakorlása miatt, addig az ülnököknek általában évente egyszer részesítik továbbképzésben. A továbbképzés alatt pedig egyszerűen egy ülnöki értekezletet kell érteni, amelyet a bíróság elnöke tart a vonatkozó jogszabályváltozásokról, tehát a szó klasszikus értelmében továbbképzésről csak a hivatásos bírák esetében beszélhetünk, az ülnökök vonatkozásában pedig csak egy tájékoztató értekezletről. Álláspontom szerint a laikusok képzése esetleg a szakmai jellegű felkészültségük fejlődését eredményezhetné. Akármennyire is a társadalmi értékeket és a „józan paraszti ésszt” hivatottak képviselni, egy büntetőügyben nem hanyagolható el egy minimális szakmai szemlélet, márpedig ez nincs biztosítva az ülnökök számára.

Problémát jelent a határozathozatal során felmerülő különvélemény kérdése is. A laikusok, mint ahogy már említettem, a Be. rendelkezésének értelmezése alapján nem írhatnak különvéleményt, az a hivatásos bíró jogosultsága. Abban az esetben viszont, ha egyenlő jogok és kötelezettségek illetik meg őket, mint hivatásos bírákat, lényeges lenne ezt a jogot is kiterjeszteni rájuk, pontosítani a szabályozást, hiszen a bírói tanács tagjaként ugyanolyan hangsúlyosnak kellene lenni az ülnökök álláspontjának is, mint a bírákénak.

A közelmúltban volt egy olyan népszavazási kezdeményezés, amely az esküdtszékek felállítását szorgalmazta volna, de a mintapéldányt az Országos Választási Bizottság (OVB) nem hitelesítette. Ez ellen az Alkotmánybírósághoz fordultak, de az helybenhagyta az OVB döntését.⁸³ Az eljárás a maga részletességében nem volt ilyen egyszerű. Az OVB először azzal tagadta meg a népszavazási kezdeményezés mintapéldányának hitelesítését, hogy nem lehet megállapítani egyértelműen, hogy az országgyűlésre milyen jogalkotói feladat hárulna a kérdés alapján. Az Alkotmánybíróság az OVB döntését megsemmisítette, és új eljárására utasította, mivel álláspontja szerint az megfelel az egyértelműség követelményének. Második alkalommal az OVB azért utasította vissza a hitelesítést, mert álláspontja szerint a kezdeményezés az Alkotmány⁸⁴ módosítására irányult. Az Alkotmánybíróság ismételten hatályon kívül helyezte döntését, és új eljárásra utasította az OVB-t, mivel nem indokolta meg kellőképpen az elutasítást. Végül harmadszorra is visszautasította az OVB a hitelesítést, mivel

⁸³ Fogarasi József: A bírósági ülnök, Magyar Polgármester 10. évfolyam, 3. szám, 2008. 4. o.

⁸⁴ Az Alkotmányról szóló 1949. évi XX. tv.

álláspontja szerint a kérdés arra irányult, hogy a bűnösség kérdésének megállapításában, amely a büntetőeljárás központi eleme, kizárólag csak laikusokból álló testület – esküdtszék – döntsön. Ezt az OVB az Alkotmány több szakaszával is ellentétesnek találta. Az egyik ilyen pont, amelyre az OVB hivatkozott, hogy az Alkotmány 50. § (3) bekezdése szerint a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve. Ezt egyébként a jelenleg hatályos Alaptörvényünk 26. cikkének (1) bekezdése is hasonló formában deklarálja. Abban az esetben viszont, ha egy laikusokból álló esküdtszék döntene a bűnösség kérdésében, bíróságot ez a döntés kötné határozatában, miközben az érdemi döntés meghozatalából ki lenne zárva a hivatásos bíró. Ebből pedig leszűrhető, hogy a bíraskodás ennek a formájának lehetővé tételénél az Alkotmány módosítására lett volna szükség, márpedig a népszavazásról szóló szabályozás szerint, nem lehet olyan kérdésben népszavazást kezdeményezni, ahol az Alkotmány módosítására van szükség. Az Alkotmánybíróság megvizsgálva a hivatkozott szakaszokat, alaposnak találta az OVB döntését és azt helybenhagyta.⁸⁵

Mindezek alapján elmondható, hogy a jelenlegi szabályozás angolszász mintára történő módosítása az Alaptörvény és Magyarország bírósági szervezetének gyökeres átalakításával lenne csak elérhető, amely mind költségeiben túlszárnyalná a jelenleg már kiépült rendszert, mind pedig nagy bizonytalanságot jelentene a joggyakorlat számára. A másik fontos szempont, amely véleményem szerint nem hagyható figyelmen kívül, hogy ilyen mennyiségű laikus személy bevonása az igazságszolgáltatás eldeformálódását eredményezné. Először is azt emelném itt ki, hogy bár sokak az esküdtszéki rendszer mellett szavaznának, nem lenne jó hatással annak bevezetése az igazságszolgáltatásra. Az USA-ban már megfigyelhető, de még nem teljesen bizonyítható az ún. CSI effect. Ennek kiindulópontja 2002-höz köthető, amikor is az amerikai CBS televízió csatornán megjelentek a Crime Scene Investigation című sorozatok, magyar fordításban a Helyszínelők. A Helyszínelők, amelynek több sorozata is van (Las Vegas, New York, Miami), valamint az azóta elszaporodó, ehhez hasonló sorozatok, mint a Dr. Csont vagy a Gyilkos elmék bűnügyi sikersorozatként futottak be.⁸⁶ Ezek azért fontosak, mert hatással lehetnek az esküdtszék tevékenységére, az igazságszolgáltatásra. A sorozatok idealizálják a büntetőeljárást, amellyel az egyszerű hétköznapi állampolgárban sztereotípiákat alakítanak ki. Az esküdtek olyan bizonyítékokat várnak el a tárgyaláson, amelyek nem biztos, hogy vannak, a felhozott bizonyítékok nem érik el a várakozást, így annak ellenére, hogy a vádlott bűnössége amúgy bizonyítható, így tévesen felmentő ítéletet

⁸⁵ 30/2007. AB határozat

⁸⁶ Simon A. Cole – Rachel Dioso-Villa: Investigating the „CSI effect” effect: Media and Litigation crisis in criminal law. Stanford Law Review, Vol. 61, Issue 6. 2009. 1366-1367.o.

hozhatnak. A CSI effecttel kapcsolatban már számos pszichológiai vizsgálatot és felmérést végeztek, amelyek kimutatták a korántsem elhanyagolható hatásait. Az esküdteket éri a legtöbb hatás, amely miatt téves ítéletet hozhatnak. Hiányzik ugyanis az esküdteknek az ún. producer hatás, amely a rekonstrukció látványelemeit vagy ezek hiányát jelenti, vagy a védelem által felvonultatott szakértő tanú.⁸⁷ Emellett a CSI effect érinti az ügyészt, a rendőrséget és a sértettet is. A felmérések bizonyítják azt is, hogy a megkérdezettek nagy részre, még jogi szakmai körökből is, nézi a sorozatokat, és ihletet merít belőlük a például a tárgyaláson tanúsított magatartásra vonatkozóan. Ezt azért is tartom fontosnak megemlíteni, mivel ezek a sorozatok Magyarországon is nagy népszerűséggel terjednek, így ha hazánkban is visszaállítanák az esküdtszéki rendszert, akkor ez a CSI effect lehetséges velejárója lenne.

A másik pedig, amely az igazságszolgáltatás eldeformálódást eredményezné, az álláspontom szerint az, hogy a számos szervezeti törvény, amelyben az ülnöki tevékenység megjelenik, egy új intézmény megjelenésével átalakítást igényelne, amely a jelenlegi felaprózott szabályozás miatt nagyfokú bizonytalanságot okozna a joggyakorlat területén. Éppen ezen okok miatt a jelenlegi szabályozást, hiányosságai ellenére jobb és pártatlanabb megoldásnak tartom, így annak megújítása mellett foglalkozni állást.

⁸⁷ Simon A. Cole – Rachel Dioso-Villa: Investigating the „CSI effect” effect: Media and Litigation crisis in criminal law. Stanford Law Review, Vol. 61, Issue 6. 2009. 1345-1346.o.

IX. A laikusok testközelből

Dolgozatom írása során volt alkalmam személyesen elbeszélgetni ülnökökkel, így sikerült teljesebb képet kapnom erről a tevékenységről. Alapvető kérdésem az volt, mennyire hasznos ez a tevékenység az igazságszolgáltatásra nézve és hogyan is valósul meg az ítélező tevékenységük a bíróságon.

Az ülnökök mindegyike nyugdíjas korú, valamint közülük az egyik már második ciklusát tölti az igazságszolgáltatásban. Arra a kérdésre, hogy miért választották ezt a tevékenységet, mindketten maradéktalanul a javadalmazást hozták fel. Annak ellenére, hogy az igazságszolgáltató tevékenységet érdekesnek tartják, mégis a legmotiválóbbról tényező a tiszteletdíj. Amikor az ügyekre beosztják őket - elsősorban a büntető ügyeknél – általában figyelembe veszik a végzettséget. A gazdasági bűncselekmények tárgyalásánál lehetőleg igyekeznek közgazdász, vagy egyéb gazdasági végzettségű személyt ülnökként alkalmazni, viszont az egyszerűbb megítélésű ügyeknél kevésbé specifikus végzettségű ülnököket alkalmaznak. A büntető ügyekben közreműködő ülnökök rendszerint egyszerre kettő ügyre vannak beosztva, és ha az egyik ügyben megszületik az ítélet, csak azt követően osztják be újra.

A beszélgetés alapján, mint ahogy a problémafelvetés között már szerepelt, nem sok lehetőségük van a laikusoknak az ügyek tanulmányozására. Az ülnököknek közvetlenül a tárgyalás előtt fél órával adnak tájékoztatást a hivatásos bírák, pedig ha lenne lehetőségük foglalkozni az iratokkal, akkor élnének vele, tekintettel arra, hogy a peranyag is nagy terjedelmű és a tárgyalásra az ügyről alaposabb képet kapnának. Az ülnökök meglátásom szerint átlátják a tárgyalás menetét, megfelelően tisztában vannak jogaikkal és kötelezettségeikkel. Az ülnöki jogok között szerepel a kérdezés és a jegyzetkészítés, amelyből előbbivel időnként, a későbbivel viszont rendszeresen élnek. A kérdezés azért nem általános, mivel a bírói tanács elnöke olyan átfogóan és nagyfokú részletességgel kérdezi ki az eljárás résztvevőit, hogy nem marad számukra homályos rész.

Érdeklődésem egyik központi kérdése az volt, hogy a szubjektumuktól mennyire képesek elvonatkoztatni, valamint a külső ingereket milyen sikerrel tudják kizárni. Általában az a tapasztalat, hogy a külvilágot megfelelően ki tudják iktatni, habár saját értékrendszerük valamelyest predesztinálja őket bizonyos bűncselekmények tekintetében. Mindemellett az ülnökökre olyan mértékű médianyomás és elferdült társadalmi nyomás nehezedik, amely korlátozza őket egy a valóságnak megfelelő benyomás kialakításában. A sajtó és média jelenléte a tárgyaláson - annak nyilvánossága miatt – problémát jelenthet az ülnökök tevékenységére nézve. Az ülnököket rendkívül feszélyezi ezekben az esetekben ez a külső

nyomás, és véleményem szerint ez alkalmas lehet arra, hogy figyelmüket megosztja. Emiatt fennáll annak a veszélye, hogy az ülnökök nem tudnak teljes személyllyel az esetre koncentrálni, a fontos részletek felett elsiklik a figyelme, mindemellett a tárgyalás nyilvánossága fontos garanciája az igazságos tárgyalásnak.

A tárgyalás során elméletben a hivatásos bíró és a laikusok egyenlő felekként vannak jelen, azonos jogosultságokkal és kötelezettségekkel. A valóságban azonban egészen más a helyzet, ugyanis az ülnökök és a bíró között egy kimondatlan hierarchikus rendszer van. Az ülnök elmondása alapján a bíróval való kapcsolatukat a kölcsönös bizalom és tisztelet jellemzi, azonban az ülnökök nem tekintik magukat egyenrangúnak a hivatásos bíróval. Ebben a kimondatlan alárendelt kapcsolatban azonban a hivatásos bíró abszolút segítőkész, a nem világos részletek tisztázásában bátran fordulnak hozzá az ülnökök és ekkor készségesen segítséget nyújt.

A vizsgálódásom másik tárgya a tárgyaláson részt vevő két ülnök közti viszony. Általában nem szokott ellenmondás és gyökeresen más vélemény kialakulni az ülnökökben, mivel a hivatásos bíró oly módon vezeti a tárgyalást, hogy szinte minden esetben azonos álláspontra jutnak. Másrészt véleményem szerint azért sincs ellentmondás, mert az ügyet nem ismerik az ülnökök kellő részletességgel, nincs alkalmuk az ügyek tanulmányozására, így még inkább a hivatásos bíróra és annak benyomásaira hagyatkoznak. A jogi megítélést igénylő kérdéseknél az ülnökök laikus személyként nem tudnak a hivatásos bírónak segítséget nyújtani.

Végezetül – mint arról a korábbiakban írtam - a tanácsban az ülnökök mindig többen vannak jelen, mint a hivatásos bíró, vagy nagytanács esetén bírák, így fennáll annak a lehetősége, hogy az ülnökök leszavazzák a bírót. Erre azonban nem sok példa akad a gyakorlatban. Az ítélet kialakításánál többnyire összhang van a tanácsban, majd a büntetés kiszabásánál a hivatásos bíró ismerteti a büntetési keretet és kikéri az ülnökök véleményét, hogy mely körülmények alapján, milyen büntetést szabnának ki.

X. Összegzés

Az eddigiekben bemutatam a laikus elem megjelenését Magyarországon, valamint a más országok által alkalmazott megoldásokat, továbbá igyekeztem egy átfogó képet adni a jelenlegi hazai szabályozásról. A büntetőeljárásban megjelenő laikus elemek alapvetően kétfélék lehetnek. Az egyik megoldás az esküdszék, ahol az esküdtek képviselik a laikus társadalmat, míg a másik az ülnökrendszer, amelyet hazánk is alkalmaz.

Amellett, hogy összehasonlító jelleggel más jogrendszerek szabályozását is megismerjük, fontos ezen megoldások tanulmányozása is, hogy a további szabályozáshoz, a jogintézmény fejlesztéséhez vagy átalakításához megfelelő támpontokat kapjunk. A dolgozatom során igyekeztem részletesen bemutatni az esküdszéki rendszert, rávilágítani előnyeire, hátrányaira. A másik megoldás tanulmányozásánál olyan alapvető különbséget igyekeztem leírni, amely alapján egyik vagy másik rendszerhez közelebb kerül az olvasó álláspontja. Összességében elmondható, hogy mindegyik rendszernek megvannak az előnyei és a gyenge pontjai. A két alaptípuson belül további változatok alakultak ki a laikus részvételt illetően, minden ország arra törekszik, hogy egyik vagy másik rendszert tökéletesítse.

Álláspontom szerint az ülnöki rendszer jobb megoldás az esküdszéknél, mivel egyrészt kevesebb költséget vesz igénybe, másrészt pedig hatékonyabb testületként működik, hiszen az esküdszéknél az ügydöntő határozat meghozásához az esküdtek túlnyomó részének egyetértése szükséges. Abban az esetben, ha vita alakulna ki az esküdszék tagjai között, megoszthatja a tagokat oly mértékben, hogy akár új eljárást kell indítani. Ebben az esetben a büntetőeljárás és az állam költségei jelentősen megemelkedhetnek, míg az ülnökrendszerben felmerülő ellentmondás könnyen feloldható. A korábbiakban a hazai szabályozásnál megjegyeztem az esküdszéki rendszer egy további hátrányát, amely nem más, mint a CSI effect. A jelenség hatása miatt további veszélyeket rejt magában az esküdszéki rendszer, amely miatt a büntetőeljárás hossza és költsége is emelkedik, valamint véleményem szerint törést okoz az igazságszolgáltatás presztízsében.

Ezzel szemben az ülnöki rendszerben az ülnökök reprezentálják a társadalmat, hozzájárulnak a döntés kialakításához saját élettapasztalataikkal, bár a hivatásos bíró véleménye hangsúlyos marad. Álláspontom szerint ez a rendszer sem tökéletes, mivel az ülnökök lehetőségeikhez képest passzív magatartást tanúsítanak, így ilyen formában való működtetése felesleges költségeket okoz, és cserébe nem nyújtja az elvárt funkciót. Egy esetleges átalakítás, mint ahogy korábban már írtam róla, amely esküdszéket vezetne be, szintén nem lenne célravezető jelentős módosítások és költségek nélkül, valamint komoly problémákkal járna az igazságügyi rendszer szempontjából.

Véleményem szerint azon kellene változtatni, hogy valamilyen cenzushoz kötött legyen az ülnöki pozíció betöltése, hiszen laikusok között is van különbség alkalmasság szempontjából, mint például gazdasági szakemberek, akiket természetesen úgy specifikusan a gazdasági bűncselekményeknél lenne célszerű alkalmazni. Lehetőség szerint jelenleg is működik ez a fajta kiválasztás az ülnökök között, hiszen nekik a gazdaságra jóval mélyebb rálátásuk lehet, mint egy alapvetően csak a jogi vonatkozását ismerő bírónak, így pedig a kölcsönös segítség a részletkérdések tisztázásakor megvalósulna.

Másik megoldásként egy olyan tanács létrehozását támogatnám, amely szinte teljesen kizárja a laikus társadalmat. Itt elsősorban nem arra gondolok, hogy csak hivatásos bírákból álló tanács ítélkezzen vagy egyesbíró, hanem a bírósági fogalmazók tevékenységi körét kellene kiterjeszteni, és egyfajta „bemelegítésként” kinevezésük előtt ilyen tanácsok részét képezzék. Ez véleményem szerint azért is lenne kielégítő, mert már pályájuk kezdeti szakaszában szerves részt vállalhatnak az ítélkező tevékenységben és bővíthetnék tapasztalataikat, amelyre későbbi pályafutásuk során támaszkodhatnak is.

Az ülnökrendszer célja jelenleg az, hogy a laikusok részt vegyenek az igazságszolgáltatásban. Álláspontom szerint, amennyiben továbbra is a laikusok feltétlen alkalmazása mellett marad a szabályozás, szükséges a rájuk vonatkozó joganyagot összefoglalni. Erre a legmegfelelőbb megoldás – mint ahogy korábban már említettem – egy egységes, átfogó törvény lenne, amely a jogintézmény minden szegmensét kellő alapossággal, áttekinthetően tartalmazná.

A szabályozások sokszínűsége ellenére tökéletes megoldás nem született a laikus részvételre vonatkozóan, mivel mindig maradnak rések, amelyeket nem lehet kiküszöbölni. A hivatásos bírákban kialakuló szakmai tapasztalatokat egy ülnök nem lesz képes soha elsajátítani és mindig csak egyfajta teher lesz az igazságszolgáltatás hátán. Az ülnökrendszer fenntartásának költségei és a hiányosságok miatt kevésbé tud hatékonyan és hangsúlyosan részt venni a büntetőeljárásban, és ilyen szempontból már nem töltik be azt a funkciójukat, hogy ténylegesen képviseljék a társadalmat és közvetítsék annak értékeit. Az ítélkezésben megnyilvánuló tevékenységük kettős arculatú, mert egyrészt ott vannak, mint nem hivatásos bírák és döntési kompetenciával rendelkeznek, másrészt viszont akármilyen bizonytalanság esetén a hivatásos bíróra hagyatkoznak, és a hierarchia nem tűnik el. Az esetlegesen bennük kialakuló vélemény álláspontom szerint jóval konzervatívabb szankcióhoz vezetne, mint egy szakmabelié, és szubjektumukat nem tudják teljes mértékben elkülöníteni ettől a tevékenységtől. A tárgyaláson is elenyésző azoknak az eseteknek a száma, amikor ténylegesen, aktívan hozzászólnak, vagy kérdeznak az ügygel kapcsolatban. Másrészt a

technikai feltételek sem oly módon biztosítottak számukra, hogy kellő felkészültséggel részt tudjanak venni az ügyben. Bár létezik számukra szakmai érdekképviselői szervezet, Magyar Ülnöki Egyesület néven, amely az ülnökök helyzetét hivatott előrébb mozdítani, számos buktatója van. Elsősorban arra gondolok, hogy a tagság nem kötelező az ülnökök számára, másrészt pedig tagdíjat is kell fizetni, amely az egyesületbe való belépést igencsak megnehezíti.

Jelenleg hazánkban a hatályos szabályozás elsősorban költséget okoz az igazságszolgáltatásnak, amelyhez tényleges szolgáltatás nem párosul. Az igazságszolgáltatás lényege egy mindenki számára megfelelő ítélet kialakítása lenne, amelyben nem hivatásos bírák is részt vesznek. Ez a részvétel viszont ilyen formában nem elképzelhető. Arra, hogy milyen szabályozással lehetne megoldást találni erre a helyzetre, számtalan lehetőség létezik. Megtalálni ezek közül a megfelelőt; a rendszer megszüntetését, átalakítását vagy egy teljesen új rendszer kialakítását jelentős változtatások árán lehetne, és ezek kimenetele is bizonytalanságot hordozna magával. Annak ellenére, hogy ránézésre nem egy jelentős és érdekes szegmense az igazságszolgáltatásnak az ülnöki rendszer, mégis megannyi problémát hordoz magával.

XI. Irodalomjegyzék

Alisdair A. Gillespie: The English Legal System. Oxford, University Press, 2009.

Antal Tamás: Az esküdszékek reorganizációja (1896-1900) Különös tekintettel Debrecenre. Hajdu-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXX.

Badó Attila: A francia esküdszékekkel kapcsolatos dilemmák. Szeged, a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 1999.

Badó Attila-Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003.

Badó Attila: Az esküdtbíróság jogdogmatikai kérdései az USA-ban. Bírák Lapja, 1994/2.

Badó Attila: Az angolszász típusú esküdszék kritikai elemzése. Szeged, 1996.

Béli Gábor: Magyar Jogtörténet: A tradicionális magyar jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000.

Gary Slapper & David Kelly: The English Legal System. London, Routledge, 2010-2011.

Greg Taylor: Jury system in Austria. New Criminal Law Review, Vol. 14., No. 2. 2011.

Kulcsár Kálmán: A népi ülnök a bíróságon. Akadémia Kiadó, Budapest, 1971.

Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana. AndAnn Kiadó, Pécs, 2010.

Herke Csongor: A német és angol büntetőeljárás alapintézményei. Egyetemi jegyzet, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011.

Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012.

Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2010.

Mar Jimeno-Bulnes: A different story line for 12 angrymen: Verdicts reached by majority rule-the Spanish perspective. Chicago-Kent Law Review, Vol. 82, Issue 2. 2007.

Simon A. Cole – Rachel Dioso-Villa: Investigating the „CSI effect” effect: Media and Litigation crisis in criminal law. Stanford Law Review Vol. 61, Issue 6. 2009.

Szollár Pál megyei bírósági tanácselnök: Ülnöki kézikönyv, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala - Magyar Bíróképző Akadémia, Budapest, 2007.